Anul III. Iunie—Iulie, 1909. Nr. 6—7.

# REVISTA TEOLOGICĂ

organ pentru ştiinţa şi vieaţa bisericească.

Abonamentul: Pe un an 8 cor.; pe o jumăt. de an 4 cor. — Pentru România 10 Lei
Un număr 70 fil.

## La chestiunea uniformării planului de învăţământ

pentru

**institutele teologice din Metropolia gr.-or. română din Ungaria şi Transilvania.**

Chestiunea organizării şi uniformării învăţământului superior teologic din seminariile noastre eparhiale preocupă înaltele corporaţiuni ale administraţiunii bisericeşti, sinodale şi congresuale, aproape dela începutul erei constituţionale pe bazele statutului organic, şi anume mai întâi prin sinoadele eparhiale, iar apoi în câteva rânduri şi în congresul naţional bisericesc. Începutul mişcării, precum e ştiut, s'a făcut la 1878 când deputatul congresual pe atunci profesor de teologie în Arad, iar astăzi P. C. S. arhimandritul şi vicarul episcopesc din Orade V. Mangra, a prezentat Congresului o propunere pentru înfiinţarea unei Academii teologice spre cvalificarea mai înaltă a clerului din întreaga provincie metropolitană. Această propunere a reclamat un timp de mai mulţi ani, ca să fie studiată din partea Consistorului metropolitan, până când pe la 1886 tot S. Sa a prezentat şi un proiect de regulament în scopul înfiinţării intenţionatei academii însoţit şi de o expunere de motive. Ce soarte au avut aceste este ştiut, că adecă lucrul a rămas baltă, ca să nu mai zicem că, din anumite preocupaţiuni, nu s'a învrednicit de interesarea cuvenită.

Chestiunea Academiei a fost reluată de către subscrisul în sinodul arhidiecezan din 1903, căruia apoi în 1904 i-am prezentat şi un proiect de regulament, relativ complet, cu expunerea de motive recerută. Dar într'aceasta afacerea deja luase altă formă, căci toată chestiunea se puse pe alt punct de vedere deja în congresul din 1900. Se puse adecă pe punctul de vedere numai al uniformării învăţământului superior teologic în seminariile izolate ale singuraticelor eparhii. În scopul acesta Congresul şi însărcinase pe Consistorul metropolitan, ca să vină cu un proect în această afacere. Consistorul la rândul său a exmis o anchetă,

carea să elaboreze proectul de plan proectat, — pentru ca să se plinească scriptura scoasă din observaţiunea mai îndelungată făcută asupra modului cum se isprăvesc anumite afaceri. cari nu sunt după gustul unor anumite persoane, că adecă când e ca să nu se isprăvească nimic să se dee lucrul dela o comisiune la alta. — Cu toate acestea în sfârşit ancheta a prezentat pe la 1905 un proect, ce era menit pentru congresul din 1906; dar organele competente în senzul stat. org. (Cf. §§-ii 122; 167 şi 174) neavând timpul disponibil şi răgazul cuvenit, proectul din chestiune n'a putut ajunge în sesiunea ordinară din 1906 la discuţiune. Prin ce peripeţii a mai trecut acel proect, se arată în Nrii 7 şi 8 din «Revista teologică», unde el este publicat în întregime şi aşa credem şi trăim în nădejdea, că totuş în congresul din anul acesta va putea să ajungă sub discuţiune.

În vederea acestei împrejurări şi având-l acum înaintea noastră, cred că nu voiu atinge susceptibilitatea nimănui, dacă, ca unul, care deşi nu eram în practica studiilor superioare teologice, ci numai în experiarea nesuficienţei acelora, m'am ocupat timp mai îndelungat cu studiarea acestei chestiuni, ca unul care am prezentat chiar şi propunere concretă şi proect de regulament în această privinţă, îmi voiu da şi eu părerea asupra acestui proect al anchetei congresuale. Ba aflu, că e chiar de trebuinţă, căci în timpul din urmă, în urmarea părerilor ivite în sinoadele din anul acesta la Caransebeş şi Arad, apoi în urma vederilor date în public de către dl Dr. Iosif Popoviciu asupra concentrării institutelor teologice din întreaga metropolie, se pare, că întreaga afacere ar trece în o nouă fază.

O reformă a învăţământului superior teologic, ba o organizare radicală a întregului sistem de creştere în seminariile noastre precum şi o uniformare a tutulor acelora, erau de mult reclamate chiar şi numai de împrejurarea, că astăzi toţi Românii ortodocşi din Ungaria şi Transilvania formează o singură biserică-autonomă cârmuită de aceleaşi legi şi regulamente şi de aceleaşi organe administrative bisericeşti. La această împrejurare administrativă se mai adaug încă altele de ordine şi natură culturală. Unele din acestea mi-am fost permis a le schiţa în expunerea de motive la proectul, ce am fost prezentat în 1904. În resumat acele se reduc la: tradiţiunile noastre istorice bisericeşti, la neajunsurile şi scăderile ce le întimpinăm în societatea de astăzi, la nesuficienţa ştiinţifică şi la trebuinţele culturale ale clerului nostru de astăzi. [1] Deci aşteptam ca un plan uniform pentru învăţământul superior teologic să ţină cont de toate acestea mai cu seamă astăzi, când însaş instituirea canonică a preoţiei reclamă cea mai serioasă şi

---

[1] Cf. Reforma învăţământului superior teolog. de G. Pletosu, 1904, pag. 6—16.

mai conştienţioasă pregătire. Clerul nostru de astăzi va trebuì să fie înarmat cu mai puternice şi mai sigure arme culturale, de cât cum a fost până acum. Un teolog, un cleric, ieşind de sub obligământul studiului, este pus, ca păstor de suflete, ca conducător, ca educator al celor adulţi, în fruntea unei comune bisericeşti, în fruntea unei parohii, căruia va trebuì să-i stee într'ajutor cu sfatul, cu fapta în toate daraverile şi trebuinţele sale, căci dela dânsul toţi aşteaptă, fiecare câte ceva pentru sine. În unele cazuri el va trebuì să facă, pe lângă părintele sufletesc, pe medicul, în unele pe jurisconsultul, mai des pe economistul, în toate însă pe moralistul, pe păstorul sufletesc cu interes pentru bunăstarea materială şi morală a credincioşilor săi; pentru că după starea faptică a lucrurilor de astăzi şi după raporturile reale, singur preotul a mai rămas din păturile inteligente, care stă în atingere directă cu poporul, el i-a mai rămas conducător natural. Şi cum preotul nostru, prin însaş poziţia sa, este pus în cele mai variate raporturi ale vieţii, aşa el va trebuì să aibă de mai nainte formată direcţia sa de lucrare prin o cultură extinsă, superioară şi de specialitate, căci ori-ce i s'ar putea ierta unui teolog consumat, dar nici decât aceea, ca el să fie şovăitor în condiţiile sale, în ţinuta şi în conduita sa. De aceste împrejurări, credem, că ar trebuì să ţină cont un plan de învăţământ, ca cel de sub întrebare.

Revenind acum asupra proiectului prezentat de către ancheta Consistorului metropolitan, declar din capul locului, că, luat în totalitatea sa şi judecat după ceeace ar avea să ne presteze, pe mine nu mă mulţumeşte. Are unele părţi destul de succese, dar are şi însemnate scăderi.

Am tot respectul faţă de membrii, cari au alcătuit ancheta şi nu bănuesc, că n'ar fi conduşi de cele mai bune intenţiuni; cu toate aceste judecând din întocmirea acestui proiect n'aş putea zice, că toţi au fost specialişti în ale teologiei, sau cel puţin n'au fost de ajuns. Şi iată pentruce. Proiectul prezentat este mai întâi prea elementar şi ca fond şi ca formă, dar şi ca împărţire pe cursuri; iar apoi face impresia ca şi când n'ar tinde a forma un cler luminat şi bine specializat al unei biserici autonome, care numără ceva în organismul statului, ci numai nişte rutinieri, cari să poată trăì şi ei o viaţă între marginile tagmei, pe carea o reprezintă. Aşteptăm ca preotul nostru să fie preot integru întru toate? Atunci să-i dăm cultura recerută ştiinţifică în măsura şi extenziunea dupăcum cer trebuinţele de astăzi şi ca fond şi ca formă. Teologia ca ştiinţă are să ne expună creştinismul în toată apariţiunea sa reală ca factor cultural, alăturea cu celelalte ştiinţe şi ţinând cont atât de rezultatele cercetărilor

sale cât şi a celorlalte. Acestei cerinţe nu se va putea satisface prin modesta extensiune ce se dă singuraticelor discipline în proectul anchetei. Ca exemplu aducem aici numai disproporţiunea ce o aflăm la studiul biblic, unde Archiologiei biblice şi bisericeşti, atât de necesară pentru înţelegerea aşezămintelor noastre bis. se dă o singură oră într'un curs; Isagogiei însă 4, pe când exegezei ca atare şi ermeneuticei, cari formează partea esenţială în studiul biblic se dau abia 2 ore într'un curs, iar în altul 3. Se vede, că autorii proectului nu şi-au tras destul de bine seama cu ponderositatea, ce trebue dată exegezei biblice, pentru de a nu da anză la nesiguranţe în interpretarea textului. Să tăcem, că de idiomul, în care au fost scrise mai cu seamă cărţile Test. nou, nici pomenire nu se face.

O altă scădere a proiectului este faptul, că materiile se specifică întocmai ca şi într'un plan al unei şcoale elementare sau secundare, după materii în mod autoritativ, luându-se profesorului libertatea de a face ştiinţă în lecţiile sale. Eu ţin că institutele teologice sunt institute superioare în organismul şcoalelor. Şi precum acolo nu aplicăm decât oameni, profesori, formaţi prin studii universitare, specialişti în acceptaţiunea proprie a vorbii: aşa nu le vom putea impune dela început margini extensiunii, în carea ei vor crede că trebue tractată o materie teologică, deoarece va venì vremea şi presupunem, că este tare aproape, ca să nu se mai primească la teologie tineri nici numai după sprânceană nici după anumite interese, ci cu pregătirea recerută, cu examen de maturitate din gimnaz.

Spre ilustrarea acestei scăderi din proiect să luăm ca exemplu nu alta, decât specificarea materiilor dela studiul istoriei bisericeşti. Aici autorii proiectului n'au ţinut cont de metodele cele mai nouă aplicate astăzi la ştiinţele istorice, nici de problemele culturale ce acestea ar avea de rezolvat, — istoria bisericească în sine luată fiind o specială ştiinţă istorică, iar pentru un teolog un obiect principal. Aşa se vede, că autorii fac o înşirare fără trebuinţă a materiilor istorice dupăcum se află în tabla de materii la istoria bisericească scrisă de Calist. Coca cu toate scăderile ei ca alegere şi ca grupare după timp.

Şi ce se face prin aceasta grupare? Se ia libertatea profesorului de a putea face ştiinţă istorică, se impune ascultătorilor un şablon şi se anihilează rezultatul, pe care ni-l'am aştepta dela un studiu istoric predat în mod academic, dupăcum cerem dela învăţământul superior. Tot aceste scăderi putem să le relevăm şi la alte discipline d. e. la istoria bisericei ortodoxe româneşti, la etică, omiletică etc.

Să tăcem de neajunsul, că nu se pune nicăiri în vedere şi un studiu comparativ cu doctrinele altor biserici.

O altă scădere a proiectului prezentat o scoatem din faptul, că deşì în aparenţă şi-ar da nizuinţa să ne prezinte un operat relativ complect şi materiile într'o extensiune acceptabilă, şi deşì materiile sunt grupate după cele patru categorii obicinuit admise într'un curs teologic academic, adecă studiul biblic, istoric, sistematic şi practic, fiecare suficient pentru câte un an, pentruca să poată fi de profesor pe deplin exhauriat, iar de ascultător pe deplin cuprins, totuş când e vorba de repartizare pe ani, toate aceste materii se grămădesc, fără legătura logică şi succesiunea cuvenită pe trei ani şcolari, sfârşindu-se cu nescari examene formalistice, de cari lumea şcolară ar voì să se mântue chiar şi în învăţământul secundar.

Abstracţiune făcând dela propunerea păr. Mangra din 1886 şi dela a subscrisului din 1904, înmulţirea anilor de studiu în teologie dela 3 la 4 a fost cerută şi din alte părţi chiar şi prin sinoadele eparhiale, pe motivul, că teologia să fie pusă alăturea cu alte facultăţi academice. Prin aceasta s'ar da profesorilor posibilitatea de a aprofunda ştiinţele teologice în mod sistematic, iar ascultătorilor de a şi le însuşì în măsură, ca să le poată avea de îndemână oricând în viaţa practică şi în diferitele atingeri cu alte specialităţi.

Şi să nu creadă nime, că prin aceasta s'ar îngreuna ascultătorii de teologie. După organizaţia de astăzi a învăţământului un student, nu de frunte, poate isprăvì gimnaziul cu 17—18 ani. Cu trei ani de teologie el are 21. Pus acum în practica vieţii un copilandru ca acesta, cum va face el faţă multelor aşteptări, multor sarcini ce-i impune oficiul? Cu 4 ani tot ar avea 22 ani, pe lângă praxă de un an, devine mai orientat pentru lume şi oameni. Cerem deci înmulţirea anilor de studiu în teologie încă cu unul, va să zică ridicarea la patru ani.

Dar proiectul din cestiune se zice că a fost întocmit şi în vederea uniformării învăţământului superior teologic în cele trei seminarii eparhiale, şi mai mult în vederea acesteia, decât a concentrării într'unul cu atribuţiuni academice. Nu-i vorbă, este mare trebuinţă de uniformitate la clerul nostru metropolitan, nu numai în învăţământ ci şi în altele: în îmbrăcăminte, în conduită, dar cu deosebire în practicarea ritualelor şi a cântărilor după tipic. Nimic mai uşor decât uniformitatea în port, căci acela se poate impune întocmai ca militarilor şi cine nu se supune are să tragă consecinţele. Uniformitatea în doctrine, convicţii etc. o fac profesorii şi se poate câştiga din cărţile întroduse. Mai grea

este uniformitatea în practicarea ritualelor şi cu deosebire a cântărilor după tipic. Şi aceasta este o scădere la clerul nostru, căci oare prin ce s'ar putea impune un teolog mai mult, decât prin cântare şi executarea corectă a serviciilor divine? Spre ilustrarea acestei scăderi, voiu aduce ca exemplu o experienţă proprie. N'am fost unul dintre slabii cântăreţi, din contră. În timpul studiului meu în teologie învăţasem şi deprinsesem tipicul şi cântările, pe cât numai se poate de bine, după forma cum se predau aceste în seminarul arhidiecezan din Sibiiu. În timpul studiului universitar m'am putut afla cât numai se poate de bine şi m'am potrivit cu cântările în capela română şi cea grecească din Leipzig, căci cântările erau uniforme. Tot aşa, mai târziu, prin bisericile din România şi Moldova; ba ca să fac o probă şi experienţă, după câteva biserici din Bucureşti, am vizitat şi m'am putut afla cât se poate de bine chiar la extremele ţării, în Constanţa şi Turnu-Severin, atât în biserica românească cât şi grecească. Nu m'am putut afla însă şi nu ni-s'a potrivit cântarea în biserica pe atunci greco-română din Pesta, unde cântăreţii la strană erau bănăţeni şi nu m'am putut afla în cântare prin dieceza Aradului şi a Caransebeşului ca şi în Maramurăş, căci nu se cântă la fel cu noi deşi se pretinde că ei cântă tot pe ortodoxie. În toamna anului trecut, întâmplător, mi-s'a dat ca să văd în catedrala din Sibiiu slujind un preot din Orade, altcum originar din Ardeal, care aici învăţase a cânta. Era de altcum un cântăreţ admirabil, poate şi artist în cântare, dupăcum se zicea. Însuşindu-şi însă prin praxă în dieceza Aradului felul de a executa ritualele ca acolo, cântarea sa se depărtase mult de cea de aici, ba în unele părţi, pe lângă că era mai mult teatrală, dar nu era nici ortodoxă.

Iată deci o experienţă, carea reclamă uniformitate nu numai în institutele noastre teologice, ci la clerul întreg din metropolie. Şi de aceste experienţe vor fi făcut, de sigur, şi alţii. Numai cât această uniformitate nu se poate ajunge în modul, cum ar intenţiona proiectul din chestiune. Aceasta uniformitate ca una, carea ar face din clerul nostru metropolitan aceea ce trebue să fie şi după forma externă a executării ritualelor, nu se va putea ajunge în trei locuri, decât numai în unul, într'un singur institut, unde ascultătorilor aceste lucruri li se vor preda şi arăta de una şi aceeaş persoană, se vor aplica şi deprinde la fel şi apoi se va impune executarea lor uniformă: *forma dat esse rei.*

Iată că proiectul anchetei, chiar şi fără voia autorilor, pledează în modul cel mai elocvent pentru concentrarea institutelor teologice la un loc dupăcum se contemplează aceasta acum în timpul din urmă, care institut, cu organizare academică, ar putea da

clerului nostru metropolitan cultura cerută de timpul şi trebuinţele de astăzi.

Pentru de a înlesnì lucrarea de uniformare contemplată atât de Consistorul metropolitan cât şi de Prea Veneratul Congres ce se va întrunì în toamna anului acestuia, îmi iau voia a supune de nou aprecierii publice proiectul de regulament, pe care subscrisul l-am fost înaintat la an. 1904 Prea Veneratului Sinod arhidiecezan, tipărit în broşura suscitată despre ıeforma învăţământului superior teologic pe pag. 17—23, care broşură se află încă de atunci în mâna unui însemnat număr de membri atât sinodali cât şi congresuali. Acest proiect, mutatis-mutandis, ar putea devenì regulamentul Academiei contemplate prin concentrare.

Prin reforma şi uniformarea în modul arătat în acest regulament, congresul ar eterniza tocmai acum la sărbările jubilare memoria marelui metropolit Andrei ridicându-i unul din cele mai neperitoare monumente, ce numai se pot ridica oamenilor meritoşi şi providenţiali.

## Proiect de regulament

*relativ la reforma şi uniformarea învăţământului superior teologic din institutul teologic gr.-or. din Sibiiu şi relativ la ridicarea acestuia la rangul de Academie teologică.*

### I. Numirea şi misiunea.

1. Secţiunea teologică, existentă până acum în «Institutul pedagogic-teologic» al arhidiecezei ortodoxe române transilvane din Sibiiu, pentru venitor se separă cu totul de secţiunea pedagogică, avându-şi jurisdicţiunea şi organizaţia sa separată precum şi propriul său corp didactic.

2. Secţiunea teologică de până acì se ridică la rangul de Academie teologică sub numirea: «*Academia teologică română ortodoxă andreiană*».

3. Cursul studiilor în Academie va fi de patru (4) ani, împărţit fiecare an în două semestre.

4. Anul şcolastic se va începe la 1 Septemvrie şi se va încheia la 30 Iunie a anului următor.

5. Misiunea Academiei teologice, rămânând în fond aceeaş, carea era şi a secţiunei teologice din Institutul arhidiecezan, va fi ca să cultive în mod ştientific şi în cea mai mare extensiune posibilă stiinţele teologice. Ea va căuta a forma prin învăţământ superior-academic un cler, care să poată ţinea pas cu progresele ştiinţei şi ale culturei moderne şi care să poată mulţumì întru toate trebuinţele culturale, intelectuale şi morale ale credincioşilor încredinţaţi păstoriei şi conducerei sale; va pregătì profesori (cateheţi) pentru gimnazii şi alte institute de învăţământ precum şi pe toţi candidaţii clericali la toate gradurile ierarhiei şi administraţiunei bisericeşti.

6. Pentru scopul acesta, în Academia teologică ortodoxă nu se vor primì decât studenţi absolvenţi de gimnaziu cu examen de maturitate. Şi întrucât aceştia vor declara a priorì, că voesc, după absolvare, a îmbrăţişà cariera preoţească în sânul bisericei române ortodoxe din arhidieceza şi metropolia noastră, vor trebuì să dovedească, că sunt născuţi din părinţi români ortodocşi, că au vocaţiune pentru cariera preoţească, că sunt deplin sănătoşi şi fără defecte trupeşti ori sufleteşti, că au auz muzical şi glas melodios pentru cântare.

7. Cursuri extraordinare nu se admit. Singur absolvenţilor de facultatea filozofică li-s'ar putea admite examenele teologice în mod privat, în vederea de a putea ocupa catedre de catiheţi pentru gimnazii.

8. Primirea în Academie se va face de către Consistorul arhidiecezan (res. metropolitan), în care, pentru acest scop, va lua parte şi rectorul Academiei, iar înscrierea se va îndeplinì prin rector în cele de întâi 10 zile ale lunei Septemvrie în fiecare an.

9. Fiind pe lângă Institutul de până acum şi un internat, acela se va susţinea şi pentru venitor şi aşa elevii (clericii) primiţi în Academie de regulă vor fi internişti; vor putea însă fi admişi şi externi.

10. Învăţământul în Academie va fi gratuit pentru elevii internişti, cari vor plătì numai taxa de înscriere şi de întreţinere în internat. — Pentru cei externi învăţământul nu va fi gratuit, ci vor plătì taxele de colegii, pe cari le va statorì Consistorul arhidiecezan (resp. metropolitan) şi vor alimenta fondul de susţinere a Academiei.

*Nota.* Un regulament special va norma modul şi condiţiile de primire de înscriere, frequentarea prelegerilor şi a bisericei, precum şi taxele de solvit.

## II. Studiile.

11. În Academia teologică ortodoxă andreiană din Sibiiu se vor preda în mod sistematic şi în cea mai mare extensiune posibilă următoarele ştiinţe teologice.

*A. Studiul biblic* sau *Teologia exegetică* a vechiului şi noului Testament cu disciplinele accesorii: *a)* Întroducere în cărţile V şi N. Test. cu istoria Canonului; *b* Archeologia şi anticităţile biblice; *c)* Ermeneutica *d)* Istoria revelaţiunei divine cu deosebită privire la doctrina dogmatică şi morală a V. şi N. Test. (Teologia biblică).

*B. Teologia istorică.* 1. Istoria universală bisericească cu disciplinele accesorii: *a)* Archeologia şi anticităţile bisericeşti; *b)* Patrologia. 2. Istoria particulară a bisericei române ortodoxe.

*C. Teologia sistematică.* 1. Dogmatica cu *a)* Apologetica; *b)* Simbolica; *c)* Istoria dogmelor. 2. Etica şi cunoştinţe de sociologie.

*D. Teologia practică.* 1. Pastorala cu *a)* Catehetica; *b)* Liturgica; *c)* Retorica şi Omiletica bisericească; — 2. Dreptul canonic şi administraţiunea bisericească în legătură cu *a)* Cunoştinţe din dreptul roman; *b)*

Dreptul ungar şi constituţia ţării. — 3. Ritul, tipicul şi cântările bisericeşti după tipic.

12. Afară de aceste studii strict teologice, pentru scopuri culturale mai înalte, se vor mai preda încă:

*a)* Enciclopedia şi metodologia ştiinţelor teologice.

*b)* Întroducerea în filozofie şi enciclopedia ştiinţelor filozofice.

*c)* Filozofia religiunei şi istoria religiunilor.

*d)* Pedagogia şi istoria pedagogiei.

*e)* Istoria politică şi culturală a Românilor.

*f)* Istoria limbii şi a literaturii române.

*g)* Economia politică (naţională) şi sociologia.

*h)* Gramatica idiomului grec alexandrin, în care sunt scrise cărţile S. Scripturi mai cu seamă ale N. Test.

*i)* Muzica vocală şi instrumentală.

*j)* Higiena şi medicina pastorală.

*l)* Iar ca obiecte mai mult facultative pentru ceice ar intenţiona a se pregătì pentru doctorat în teologie: Limba veche slavonă şi limba evraică cu idiomele sale semitice.

13. Limba de propunere va fi pentru toate timpurile limba română, ca limba liturgică a bisericei române ortodoxe din metropolia Românilor ortodocşi din Ungaria şi Ardeal.



14. Împărţite pe ani sau cursuri aceste discipline s'ar putea grupa în modul următor:

### ANUL I.

1. Întroducere în Teologie, Enciclopedia şi Metodologia ştiinţelor teologice.
2. Gramatica idiomului grecesc alexandrin.
3. Studiul biblic a V. T.: *Ermeneutica* biblică şi întroducere în cărţile V. T. — *Arheologia* şi anticităţi biblice. — Lectura cursorică şi Exegeză din V. T. după textul român.
4. Istoria politică şi culturală a Românilor.
5 Cântările bisericeşti după tipic.
6. Muzica vocală şi instrumentală.
7. Facultativ: Limba evraică;
8. Seminar biblic.
9. Higiena şi medicina pastorală.

Ore la săptămână: 25—28.

### ANUL II.

1. Studiul biblic a N. T.: Întroducere în cărţile N. T.: Isagogia Ermeneutica, Istoria canonului; — Exegeză din N. T. după textul original şi lectură cursorică după textul român.
2. Istoria revelaţiunei divine cu deosebită considerare la doctrina dogmatică şi morală (Teologia biblică).

3. Istoria bisericească universală.
4. Arheologia bisericească şi anticităţi bisericeşti.
5 Istoria bisericei române ortodoxe.
6. Istoria limbii şi literaturii române.
7. Cântul bisericesc după tipic. Muzica vocală şi instrumentală.
8. Higiena şi medicina pastorală.
9. Facultativ: Limba slavonă şi evraică.

Seminar istoric.

Ore la săptămână: 25 –28.

ANUL III.

1. Întroducere în filosofie, Enciclopedia ştiinţelor filosofice. Istoria filosofiei şi a religiunilor.
2. Teologia sistematică. *a*) Dogmatica, Istoria dogmelor, Apologetica Simbolica, Patristica; *b*) Etica cu noţiuni de sociologie.
3. Economia naţională.
4. Retorica bisericească şi omiletica, partea teoretică.
5. Cântul bisericesc după tipic. — Muzica vocală şi instrumentală.

Seminar dogmatic şi patristic.

Ore la săptămână 25—28.

ANUL IV.



1. Dreptul canonic în legătură cu cunoştinţe din dreptul roman, din dreptul ungar şi constituţia ţării; — Administraţiunea bisericească şi contabilitatea bis.
2. Teologia practică: Pastorala, Catihetica, Liturgica, Retorica şi Omiletica partea practică. — Exerciţii de predici şi catihetice.
3. Pedagogia şi istoria pedagogiei.
4. Ritul, tipicul şi cântările bisericeşti după tipic.
5. Muzica vocală şi instrumentală.

Seminar practic şi catihetic.

Ore la săptămână 25—28.

*Notă:* Disciplinele filozofice şi pedagogice, apoi istoria Românilor, Istoria limbii şi literaturii române vor putea fi predate şi de profesori din secţiunea pedagogică, întru cât aceştia vor avea calificaţiunea specială pentru aceasta.

### III. Catedrele şi profesorii.

15. Pentru provederea acestor studii deocamdată se crează cel puţin 5 6 catedre, cari vor putea fi ocupate atât de profesori ordinari titraţi, cât şi de docenţi sau agregaţi cu titlu de profesori suplinitori, cari se vor recruta dintre cei mai destoinici bărbaţi în materii teologice, din metropolie.

16. Numărul orelor la săptămână va fi pentru un profesor 12 max. 16.

17. Cântul, muzica vocală şi instrumentală nu sunt cuprinse în aceste catedre. Aceste vor fi provăzute de măestri tehnici, într'una pentru Aca-

demie şi secţiunea pedagogică. Dispoziţiile din trecut se susţin şi pe venitor faţă de aceste obiecte.

18. Întrucât profesorii în serviciul activ astăzi îşi vor fi câştigat, pe baza calificaţiunei lor speciale şi a praxei, titlii de drept şi definitivi, aceia titlii rămân în valoare. Pentru venitor sau devenind vre-una dintre catedre vacantă, acele vor fi îndeplinite prin concurs şi vor putea concura numai licenţiaţi şi doctori în teologie; numai în cazuri escepţionale vor putea fi chemaţi şi de aceia teologi, cari, neavând aceşti titlii, vor putea să dovedească o activitate literară însemnată pe terenul teologic. — Profesorii vor fi numiţi pe catedre de către Consistorul arhidiecezan (resp. metropolitan).

19. Emolumentele pentru profesori se statoresc deocamdată în modul următor:

A. Pentru profesori ordinari definitivi:

*a*) Salar fundamental 4000 cor. la an.

*b*) Cinci adause quinquenale à 400 cor.

*c*) Două gradaţii câte de 10% dela salarul fundamental: una la 10 ani de serviciu şi una la 20 ani.

*d*) Bani de cortel 1000 cor. la an.

*e*) Drept de pensie după normele în vigoare şi anume după 10 ani împliniţi.

B. Docenţii şi agregaţii ca profesori suplinitori vor primì salar 2400 cor. şi 600 cor. bani de cortel.

C. Profesorii de cânt, de muzica vocală şi instrumentală definitivi:

*a*) Salar fundamental 2400 cor. la an.

*b*) Quinquenalele de 200 cor. de cinci ori.

*c*) Bani de cortel 600 cor.

Ca suplinitori vor primì 1600 cor. la an.

20. Anii de serviciu se statoresc cu 30 ani, după cari vor putea trece în pensie cu salarul întreg şi toate adausele afară de banii de cortel.

21. De gradaţii nu vor putea beneficia, decât aceia dintre profesorii ordinari definitivi, cari până la acel timp vor putea arăta o productivitate literară pe terenul ştiinţelor teologice.

22. Toţi profesorii împreună vor forma Consiliul academic.

23. În fruntea Consiliului academic stă Rectorul, pe care-l alege Consiliul dintre profesorii ordinari definitivi pe timp de 4 ani şi va fi aprobat de Consistorul arhidiecezan. — Rectorul pe timpul de funcţiune va primì o remuneraţie de 500 cor. la an. După 4 ani poate fi reales.

24. Tot consiliul academic îşi va alege din an în an şi tot dintre profesorii ordinari definitivi un decan, care va avea să substitue pe Rector în agendele sale. Decanul va primì o remuneraţie de 200 cor. la an şi încă e realegibil.

## IV. Examene, diplome, titlii.

25. Examenile vor fi anuale, de specialitate pentru absolutor şi de diplomă pentru licenţie.

26. Examenele anuale se vor ţinea la finea anului I. şi al III. din toate obiectele audiate în anul şcolastic expirat, dar numai înaintea profesorului de studiu, în timpul dela 15—26 Iunie. La finea anului al II. şi al IV. examene anuale se vor ţinea numai din acele studii, cari nu formează obiect al examenelor de specialitate.

27. Examene de specialitate vor fi două: la finea anului al II. şi al IV. înaintea unei comisiuni anume, în zilele din 15—26 Iunie sau din 1—15 Septemvrie a anului următor şcolastic. Pentru admitere la aceste examene se cere însinuare în scris.

28. Examenul prim special se va face din Enciclopedie, din Studiul biblic şi Teologia exegetică, din Istoria universală bisericească şi din istoria bisericei ortodoxe. El se va numì *biblic-istoric*.

29. Studentul, care nu va putea susţinea examenul pentru anul prim, nu va putea trece în anul al II-lea, tot aşa celce nu va putea susţinea examenul prim de specialitate nu va putea fi înscris în anul al III-lea.

30. Examenul al II-lea special dela finea anului al IV-lea se va da din Dogmatică, Etică, Dreptul canonic, Teologia practică, apoi din rit şi cântările bisericeşti după tipic. Acest examen se va numì: *sistematic-practic*.

31. Studentul, care va susţinea acest examen va primì *absolutoriu* şi va purta titlul de *absolvent* în teologie şi *candidat* de preoţie.

32. Pe baza absolutorului va putea concura la parohii de orişice categorie. Pentru posturi mai înalte cum e d. e. profesor, protopresbiter, asesor consistorial se cere nocondiţionat examen şi diplomă de licenţie.

33. Titlul de licenţiat se va putea obţinea dupăce candidatul va elabora în scris o teză ştientifică asupra vreunei cestiuni, ce-şi va alege din studiile predate în Academie şi comunicată rectorului spre aprobare în Consiliul academic.

34. Abrobată fiind teza, ea va fi imprimată şi însoţită de 3—5 poziţiuni sau cestiuni din domeniul teologiei, cari apoi vor avea să fie susţinute publice de către candidat în faţa unei comisiuni examinătoare numită dintre profesorii de specialitate sub prezidiul rectorului resp. decanului.

35. Teza dimpreună cu poziţiunile se va susţinea apoi în verbal, dar numai după cel puţin 10 zile dela prezentarea ei tipărită.

36. Examene de licenţie se pot face oricând în decursul anului şcolastic.

37. La examenele de specialitate şi la cel de diplomă pentru licenţie Veneratul Consistor va fi reprezentat prin un comisar exmis anume, care în aceasta calitate, va subscrie atât absolutorul cât şi diploma de licenţie.

38. Gradul de «doctor în teologie» se va putea lua la vre-una din Universităţile, pe lângă cari se află facultate teologică ortodoxă orientală.

*Nota.* Un regulament special va norma procedura pentru examene: însinuarea, censurarea elaboratelor, decursul, notele, taxele etc.

### V. Dispoziţii finale şi transitorii.

39. Dispoziţiile cuprinse în acest regulament se pun în aplicare cu 1 Septemvrie 1904 resp. 1910, dar numai succesive începând cu anul I. şi aşa mai departe.

40. Cele cuprinse în acest regulament nu ating dispoziţiile în vigoare faţă de acei clerici, cari în anul şcol. 1908 1909 au cercetat cursurile I.—III. din Institutul pedagogic teologic, cari adecă la Sept. 1909 vor întra în curs II. resp. III.

41. Aceia dintre clericii din an. II. şi III., cari ar dorì a-şi complecta cunoştinţele între marginele acestui regulament, pot face aceasta cu prealabila încuviinţare a Consiliului academic.

42. Tot aşa vor putea clericii, cari vor absolva teologia încă în decurs de doi ani de acum obţinea titlu de absolvent şi licenţiat pe lângă observarea cerinţelor din acest regulament.

43. Cu executarea şi punerea în aplicare a celor cuprinse în acest regulament este încredinţat Consistorul arhidiecezan (resp. metropolitan) ca senat bisericesc.

*Greg. Pletosu*,
protopresb.

## B. SPINOZA ŞI PANTEISMUL.



**— Studiu apologetic. —**

### IV.

Am tractat în capitolele trecute, ideile fundamentale ale Panteismului lui Spinoza, desvoltat desăvârşit în *Ethica* şi în capitolul actual voiu năzuì să'mi dau sama întru cât a fost în stare acest bărbat, să ne întrupeze o astfel de concepţie despre viaţă şi despre lume din care se răsară mobilizarea moravurilor şi-o liniştire adevărată a spiritului omenesc, sbuciumat în marea viforoasă a patimilor; voiu cercetà şi voiu demonstra întrucât s'a depărtat de adevărata şi singura concepţie, ce te poate mulcomì pe deplin, de concepţia creştină a lumii, după cum o aflăm zugrăvită în sf. Scriptură a T. V. şi N. Spinoza a avut mulţi aderenţi, şi poate că puţini alţi cugetători, se vor fi bucurat de atâta admirare, câtă s'a prinosit lui dela timpul lui Lessing înainte. Faptul se poate uşor explica Cu toate contrazicerile, cu toate concluziunile sale false şi de multeori absurde, totuş el îţi face impresia a fi aflat, — afirmând existenţa *unei singure* substanţe — acea *unitate* în explicarea fenomenelor, deşi prin jertfe mari către care tinde mintea omenească de mii de veacuri. Panteismul are aparenţa a fi aflat această unitate; cum însă şi pe ce căi, voiu arătà în cele ce urmează. [1]

[1] Chr. A. Thilo, Spinozas Religionsphilosophie p. 3; V Gaina Apologetica (manuscript) p. 84.

Mai întâi de toate aflăm, că concepţia despre Dumnezeu — substanţa a lui Spinoza, e o concepţie simplu teoretică şi lipsită de viaţă, o concepţie care nu cuprinde în sine nimic altceva, decât cele două atribute vagi, ale întinderii şi cugetării, sau cu alte cuvinte singura posibilitate a unei lumi materiale şi spirituale. Subsţanţa îşi este cauza ultimă, *cauza sui.* Spinoza afirmă existenţa numai unei singure subsţanţe. Concepţia aceasta despre substanţă, e prea îngustă. Pot să existe şi mai multe substanţe. Din aceasta unică substanţă a dedus el în consequenţă, că tot ce există afară de substanţa divină e numai un *mod* de manifestare. Pe această propoziţie amintită, se sprijinesc toate cele următoare şi anume negarea şi desrădicarea tuturor substanţelor mărgenite şi condiţionate, prin una singură şi absolută. Aceasta afirmare şi-o sprigineşte Spinoza pe motivul acesta, că pe lângă existenţa nemărginită — Dumnezeu, nu poate via o existenţă mărginită — lumea, — şi cea din urmă, cu necesitate ar fi silită să se contopească cu cea dintâi.[1] Fiind imaginate D-zeu şi lumea, deosebit unul de altul, în cazul acesta *Dumnezeu + lumea*, adecă *existenţa nemărginită + existenţa mărgenită,* adunate, suma lor ar fi mai mare d' cât Dumnezeu singur, existinţa nemărgenită; prin urmare Dumnezeu cu lumea la un loc ar fi mai mare, ar creşte prin ajutorul existenţii finite, ceia-ce e absurd, zice Spinoza, deoarece nemărgenitul nu poate să se mărească. Acest fel de documentare al Panteismului e fals logic dela început, deoarece presupune, că noi acceptând deosebirea fiinţală dintre Dumnezeu şi lume, le subordinăm pe amândouă concepţiei existenţii nemărgenite, ca două specii ale unui singur gen. Această obiecţiune însă nu-i adevărată şi la loc. Noi nu-i atribuim lui Dumnezeu existenţă în acel chip, în care o privim la obiectele singuratice, ca ceva deosebit de fiinţa lor, ci fiinţa lui Dumnezeu e tot deodată şi existenţa sa nemărgenită şi această existenţă e fiinţa lui Dumnezeu. Dumnezeu e existinţa celui mai deplin mod şi gen. Din cauza aceasta nu se pot aduna supt o concepţie şi nici supt concepţia existenţii, fiind posibilă o adunare numai cu sumanzi egali şi afară de asta, noi am văzut, că Dumnezeu este peste toate concepţiile. Existenţa mărgenită în lume, nu-i imaginată de noi ca o a doua, *în* sau *afară* de existenţa nemărgenită a lui Dumnezeu, ci relaţia ce există între *El* şi *lume*, e relaţia ce există între creator şi creatură, între făptuitor şi făptură, între cauză şi fenomene.[2]

[1] Thiolo, op. cit. 7.

[2] Vosen, das Christeutum, p. 428; Luthardt, Apologie des Christentums vol. IV. pag. 114.

Din negarea tuturor deosebirilor fiinţale ale celorlalte substanţe, purcede Spinoza cu necesitate la negarea unei creaţiuni, la negarea făptuirii, aşa în cât toate cari le cuprindem cu simţurile noastre, ca fiinţe finite, sunt numai forme şi atribute ale substanţei singure şi nemărgenite. [1]

Dacă lumea nu s'ar deosebì de substanţa divină, nemărgenită şi absolută, ci numai întru atâta, întru cât deosebim noi manifestările spiritului, de fiinţa lui, cari toate se exprimă numai *în*, *cu* şi *prin* spirit, în cazul acesta ar fi necesar ca modurile substanţei, sau cu alte cuvinte, manifestările substanţei să fie omogene cu substanţa. Urmând acestei deduceri am trebuì să afirmăm, că toate fiinţele din lume, fiind ele manifestări ale unei substanţe, nemărgenite, necesare şi eterne, să fie asemenea substanţei *primordiale* — nemărgenite, necesare şi eterne. Pentrucă fiecare fiinţă trebue să se reveleze în manifestările sale şi fiecare substanţă în atributele sale. O astfel de afirmare, fie orişicât de isteţ acela care o reprezintă, nu se poate susţine, deoarece experienţa ne dovedeşte la evidenţă contrarul. Fiinţele din lume n'au calităţile înşiruite mai sus, ci dinpotrivă sunt vremelnice întâmplătoare şi finite. Din motivul acesta, ele nu pot fi manifestări ale uneia şi aceleiaşi fiinţe, ci creaturi independente şi deosebite. Cu afirmaţia de mai sus şi anume, că tot aceia ce e nemărgenit e şi finit, Panteismul contrazice şi desridică legea logică a contrazicerii, care-i criteriul adevărului şi astfel se nimiceşte de bună voie, singur pe sine însuş. Şi chiar dacă am admite şi ar fi posibil, ca toate fiinţele finite să se contopească cu cea generală, în cazul acesta nemărgenirea ar izvorî din sumarea celor finite, ceeace e tot aşa de neraţional, ca şi când am afirma, că din sumarea de nenumărat de multe zero, am câştiga de rezultat o *unime*. Dacă toate manifestările din lume n'ar fi altceva, decât moduri sau fenomene ale unei substanţe, ar urma ca cele conştiente şi libere, să fie totdeodată inconştiente şi robite, iar spiritul, nespirit. Contrazicerea, chiar fără să inzişti mult asupra ei, e evidentă. Există cel puţin două substanţe deosebite una de alta, cari fiind ambele de o natură deosebită, prin *creare* şi nici când prin *emanaţie* au purces din cauza ultimă a tuturor lucrurilor. [2]

Al doilea, din afirmaţia de mai sus şi din condiţiile amintite ar urma, ca cele libere să se nască din cele lipsite de libertate, cele conştiente din cele lipsite de conştiinţă şi în fine cele de jos, ar zidì temelia celor superioare. Aşa ceva e imposibil, deoarece fiecare putere şi-a avut dela început în sine acţiunea sa proprie

[1] Hettinger, Apologie des Christentums vol. I. pag. 247.
[2] Hettinger, op. cit. vol. I. p. 249.

şi fiecare cauză fenomenele sale potenţial şi de aceea nici când nu va fi cu putinţă, ca aceeace e nedesăvârşit, să producă ceva desăvârşit, ci din potrivă din cele depline, purced cu necesitate cele nedepline. O asemenea deducere a celor depline şi din cele nedesăvârşite, neagă cea mai cardinală lege a gândirii, *legea cauzalităţii*, admiţând efecte cari nu'şi au cauza lor antemergătoare. [1]

Al treilea, dacă ar fi purces toate lucrurile şi fenomenele cu necesitate dintr'o singură cauză, ar urma ca firea întreagă să nu întrupeze altceva, decât o tabelă de cifre, o logică întrupată. Noi nu negăm, că nu s'ar manifesta în natură pretutindeni, legile matematice. Peste complexul legilor matematice, în natură stăpâneşte încă tot cu aceiaş putere şi altceva: o aripă uriaşă de viaţă individuală, de colori şi de forme deosebite, umbreşte imperiul grandios al logicei. Individualitatea nu poate fi o simplă manifestare a necezităţii unei cauze, ci manifestări ale voinţii libere. Individualitatea se observă pretutindeni şi n'o putem nega şi mai cu seamă în firea omenească, în careşi varsă ea tot belşugul de daruri: dispoziţii, puteri felurite şi felurite calităţi spirituale.[2] Spinoza trece cu uşurinţă peste acest zăgaz, decretând individualitatea de un *mod* al substanţei eterne. Cu ceeace ne rămâne dator la întrebarea noastră, şi n'o poate răspunde, e faptul că nu ne indică deosebirile ce există între *moduri.* Acţiunea şi făptuirea acestui *Dumnezeu — substanţa* al lui Spinoza, se mărgineşte la aceea, că toate purced din el cu aceeaş necesitate, ca urmările logice din cauzele lor. Dar acest Dumnezeu e lipsit de toate calităţile morale şi nici nu se poate înfrăţì cu ele. Spinoza însuş nu-l poate învestmânta în felul său, cu nici o calitate etică deoarece acestei substanţe nu i-se poate atribuì nizuinţa de a'şi susţinea fiinţa, această temelie a virtuţii. Dumnezeu e singura şi adevărata substanţă, fără de care nu e în stare să existe nimic altceva. Din acelaş motiv şi anume, că toate izvoresc cu o necesitate logică din Dumnezeu, trebuì Spinoza să-i denege orişice activitate *teleologică.* Denegându-i-se lui Dumnezeu voinţa făptuitoare şi scopurile morale la crearea lumii, se nimiceşte de sine şi religia şi în general ori şi care sentiment de stimă şi de adorare, faţă de acest Dumnezeu. Nici un act de natură morală, precum iubirea, încrederea, mulţumirea, recunoştinţa, nu pot ocupà un loc în această concepţie a imperiului substanţei. Mai rămâne *umilinţa,* dar şi aceasta nu poate fi conştiinţa nimicniciei înaintea lui Dumnezeu, ci sentimentul lipsei de putere, care ne porun-

---

[1] Luthardt, op. cit. vol. I. p. 55.
[2] Vosen, op cit. p. 78.

ceşte dela început, că nu poate schimba şi preface nimic, din aceea ce mânecă cu necesitate din firea lui Dumnezeu: prin urmare *o predare apatică şi fără de vrere în braţele de oţel ale necesităţii firii dumnezeeşti.*[1]

E greu de cuprins la Spinoza, cum se poate asemâna acest sentiment, cu adevărurile eterne şi sentimentele măreţe ale unei religiuni revelate; ce influinţă binefăcătoare, ce fel de înălţare sufletească şi nobilitare poate tăinuì el în inimile omeneşti? Această necesitate oarbă, ce nu se poate conduce prin o voinţă conştie, apasă cu atât mai greu asupra unei asemenea concepţii despre lume, cu cât însuş ea se manifestează mai clar, ca o necesitate ce nu se poate înţelege. Spinoza afirmă simplu, că totul urmează cu necesitate din substanţa absolută, dar el nu-i în stare să ne documenteze, care-i cauza acestei necezităţi. Singurul argument de forţă e afirmaţia formală, că din necesitatea firii Dumnezeeşti, trebue să purceadă înfinit de multe, în nenumărat de multe feluri[2]. Şi chiar şi din abstractele concepţii ale întinderii şi cugetării, nu se poate documenta nimic; nu se poate documenta, că tocmai acestea şi nu alte lucruri şi în această şi nu în altă formă, sunt silite să existe.

Dacă Spinoza ar fi în stare să ne ofere cel puţin o adevărată cunoaştere a necesităţii, ca să putem întrezărì cauzele ei, ar fi posibilă încă o linişte şi o mulcomire sufletească.

De altfel întreaga această necuprinsă necesitate, se prăbuşeşte în împărăţia fioroasă a sorţii. Credinţa în soarte, această credinţă exclude liniştea dulce şi pacea senină.[3] Numai aceea concepţie despre lume poate fi cea adevărată, care este şi în stare să-i ofere omului pe o parte, *convingerea,* că frânele universului sunt conduse pe deoparte de o putere raţională, cu voinţă, învestmântată în vestmântul *moralei* şi pe dealtă parte, nu-i închide nici lui posibilitatea de-a pâşì energic, independent şi cu voinţă raţională împotriva sorţii. O astfel de concepţie nu mi-o închipui însă de posibilă, dacă admitem că universul nu-i altceva, decât necesitatea unei urmări logice din nemărgenita substanţă, fiind împiedecată raţiunea de a lua parte activă, deoarece şi fără ajutorul ei, totul e de mai înainte hotărît cu necesitate.[4]

O altă condiţie fundamentală a unei adevărate concepţii despre viaţă, e ca să cuprindă în margenile ei o cultivare a spiritului omenesc, *raţională.* Faptul acesta e luat la Spinoza empiric şi contrazice sistemului său nöetic, care susţine, că spiritul

[1] Luthardt, op. cit. vol. IV. p. 120.
[2] Spinoza, op. cit. I. Prop. 16.
[3] Thilo, op. cit. p. 78.
[4] Hettinger, op, cit. vol. I. p. 265.

omenesc poate avea numai idei *inadequate*. Dar admiţând chiar, că omul urmând acestui fel de cugetare, poate ajunge la o cunoaştere raţională: ce poate cunoaşte el cu ajutorul acestui sistem nöetic? Da, admitem cunoaşterea lui Dumnezeu, e foarte frumoasă. Prin urmare tot cuprinsul celor două atribute, al atributului întinderii şi cugetării, se manifestează în singura concepţie a cunoaşterii lui Dumnezeu. Dar cugetarea are de obiect, ideea lucrurilor cu atributul întinderii şi cugetării: adecă spiritul, are de conţinut şi obiect, lucrurile cu atributul întinderii; aşa că lumea corpurilor şi nu altfel, e adevăratul obiect al cugetării. Din concepţia întinderii pot purcede numai diferite întinderi mărgenite sau cu alte cuvinte, diferite forme luate ca *quantitate*, şi nu lucruri hotărîte *qualitativ*. De fapt nici n'ar fi permis să existe astfel de lucruri hotărîte *qualitativ*, fiindcă ele nu izvorăsc nici din atributul întinderii şi nici din al cugetării. Sau chiar şi în cazul de ar exista, nu ne este posibilă o cunoaştere raţională a lor. — Prin urmare cunoaşterea ştientifică a lucrurilor se mărgineşte strict la cea curat matematică! Matematică, poate fi cunoaşterea numai unui atribut al lui Dumnezeu şi anume al atributului întinderii. [1]

Prin urmare cunoaşterea lui Dumnezeu după Spinoza, e cea matematică — logică şi iubirea faţă de Dumnezeu constă în dragoste pentru studiile logice şi matematice — ştudii interesante, nobile şi frumoase, cari cu foarte mare greutate, se pot considera de rodul iubirii noastre faţă de Dumnezeu. După Spinoza, omul îşi poate câştiga linişte şi mulţumire sufletească, hrănindu-şi cugetul şi inima cu studii logice şi matematice. La acest rezultat cu evidenţă vag, ne duce cu necesitate *Ethica* lui Spinoza, deoarece adevărata existenţă constă numai din cunoaştere şi cugetare raţională şi conţinutul acesteia e cunoaşterea lui Dumnezeu logică şi matematică, după cum am văzut mai sus. Scurt, toată virtutea omenească se întruchipează din logică şi matematică.

Prin urmare toate pretensiunile filozofului Spinoza, de a ne dărui cu prisosinţă, aceea ce ne ofere din belşug religia, sunt *nule şi neîntemeiate*. Îi lipsesc de toate: îi lipseşte un Dumnezeu, care să fie demn de numele ce-l poartă; îi lipseşte un scop suprem, pe care să-l ajungă omenirea; îi lipseşte în sfârşit o doctrină morală, deoarece îndrăzneaţa afirmare de a înblânzì afectele prin cunoaştere, e lipsită de un conţinut moral cât de mic. Îi lipsesc condiţiile necesare şi unice, atât pentru mulţime, cât şi pentru indivizi singuratici, *de a înălţa la o deplinătate spirituală*.

Putem fi convinşi aşa dară, că Panteismul nu e în stare să deslege enigma universului. El sdrobeşte nemilos concepţia lui

---

[1] Thilo, op. cit. p. 79.

Dumnezeu, sfarmă concepţia lumii, fără de a fi în stare să explice şi cel mai neînsemnat fenomen. Panteismul nu poate explica firea spiritului omenesc şi nici realitatea nemijlocită a conştiinţii; nu explică felul cunoaşterii omeneşti, nu explică istoria, faptele libere, conştiinţa *mângăietoare* a faptelor bune şi *chinuitoare*, a păcatelor; nu explică progresul, nu explică realitatea, existenţa şi originea răului în lume. De ar vorbì Panteismul cât de mult despre libertate şi neatârnare, totuş nu se poate emancipa peste *fatumul* anticităţii.[1] *Toate sunt aşa pentrucă sunt aşa şi pentrucă e aşa, e adevărat şi bine*, zice Spinoza. Dar acolo unde lipseşte libertatea, nu poate înmugurì nici virtutea şi nici crima, pentrucă toate sunt manifestările unei puteri oarbe, unui spirit universal al lumii, care făptueşte cu necesitate. Răul e numai o trecere spre mai bine, antemergătorul binelui şi condiţia statorită de Dumnezeu în desvoltarea sa. Numai prin lupte şi prin realizarea tuturor posibilităţilor, îi succede spiritului universal să-şi reveleze conţinutul său nemărgenit. Răul întruchipează fondul întunecat şi necesar, pe care se zugrăveşte în conturi limpezi, tabloul grandios al lui Dumnezeu în desvoltarea lumii şi ceiace dintr'un cerc mai îngust de vedere ne apare ca o disonanţă, se îndulceşte şi se destramă în cea mai deplină armonie, cu sprijinul cunoaşterii speculative. În cazul acesta însă firea şi conştiinţa omenească, care cuprinde în sine *moralul*, e o enigmă şi pretenziunile ei de a remunerà şi de a pedepsì, o armonică şi nenorocită înşelare de sine. E evident şi foarte clar, că Panteismul nimiceşte imperiul moral şi al dreptăţii. Afirmarea necondiţionată a necesităţii tuturor lucrurilor, desridică deosebirea între bine şi rău, între adevăr şi înşelare, deschizând cale largă şi sigură la *nihilismul cel mai îngrozitor.*[2]

Cu asemenea deduceri s'a nimicit Panteismul singur pe sine. Urmările triste, cari le avù s'au şi manifestat mai târziu în deplina lor desvoltare în sistemele nöetice ale unor corifei ai gândirii, cari s'au încercat zadarnic să învestmânte cu o adiere caldă a poeziei, scheletul monstruos al necesităţii, acel schelet grozav şi fără milă, care înghite şi mistue vecinic. Conţinutul acestei învăţături false a pătruns excepţionând părţile mai grele, în cercuri largi şi-a produs acel efect, pe care trebuia să-l producă. Expresia practică a Panteismului fù *materialismul, comunismul*, şi *socialismul* cel mai intrasigent.

Panteismul se năzuì să deslege enigma existenţii dar şi aceia ce i se părù a fi aflat, întrupează o enigmă şi mai mare. Singura

[1] Voscu, op. cit. p. 437.
[2] Luthardt, op. cit. vol. I. p. 57.

concepția creștină a universului, care deosebește pe Dumnezeu de lume, pe făptuitorul nemărgenit, de opera sa cu hotare, poate explica viața, are răspuns sigur și precis la toate întrebările mari ale vieții. Panteismul n'a fost în stare să răspundă și din cauza aceasta își perdù puterea dominantă asupra spiritelor cugetătoare. Intrat cu Spinoza, în secolul al XVII-lea în istoria filozofiei mai nouă, reluat de *Fichte* și dus la o deplină desvoltare de *Schelling* și *Hegel*, a răpit prin ei și privirile altor contimporani, înlănțuind în cercul lui magic, dar destrămându-se tot așa de grabnic, asemenea unor figuri aeriene orbitoare dar nestatornice și fără dăinuire. Schelling îi prevestea schimbarea, iar școlarii lui Hegel se și despărțiră în două fracțiuni, în cei din dreapta și stânga și ambele fracțiuni își îndreptară din nou privirea spre concepția creștină a lumii iar cei mai aprigi dintre ei, căzură în *materialism* pe care-l slăviră și-l slăvesc mulți și astăzi, într'o formă mai mult sau mai puțin dură, ca pe cel mai desăvârșit sistem noëtic.

Panteismul formează un punct de trecere în istoria filosofiei. Singurul moment adevărat, pe care-l cuprinde și singura lui îndreptățire față de doctrina creștină despre Dumnezeu și față de *Deism*, care-i premerse, e că el nu răpește cu totul lumii pe Dumnezeu și nu-l surghiunește într'un imperiu deosebit, ci recunoaște suflarea divină și făptuitoare în univers și intonează față de dualismul mort și unilateral al Deismului, că tot ce există are de cauză ființa nemărgenită divină, prin care este și făptuește necontenit. Meritul Panteismului poate fi că el oprì consequențele Deismului pe calea jumătate, acel Deism, care-i permite lui Dumnezeu crearea, dar nu-i îngăduește revelarea. Panteismul umple o pagină însemnată în cartea istoriei desvoltării și culturii omenești. Și el rătăcește, orbind, dar totuș nu cade în mocirla materialismului fără rost, ci desemnând lui Dumnezeu substanța, rolul unei existențe conștii și nemărgenite, se apropie de adevăratul *Teism*, cum s'a manifestat el în mari cugetători ai anticității, *Platon* și *Aristoteles* sau de dogma creștină, care zice: „*Dumnezeu zise și se făcù*“. In aceste cuvinte simple, dar pline de putere, statorì sfânta scriptură conținutul fiecărei filozofii adevărate.

Reasumând cele spuse mai înainte, am văzut că combaterea Panteismului zace chiar în consequențele sale practice. Panteismul nimicește *religia*, deoarece Dumnezeul lui nu-i Dumnezeu *personal* cu care să pot întra în relații personale, pe care să-l iubesc, în care să mă încred, la care să mă rog.[1] Acest Dumnezeu al lui Spinoza nu poate fi altceva, decât puterea titanică a necesității

[1] Luthardt, op. cit. vol. IV. p. 17.

şi supt ea suntem siliţi să ne plecăm umiliţi. El e viaţa comună şi în imensul ei sunt silit să mă pierd, dar eu nu pot păşì înaintea lui şi să-i zic: «Tu»! Panteismul nimiceşte *morala* pentrucă deosebirile între bine şi rău sunt manifestările unităţii absolute. Cu aceasta încetează valoarea legilor morale în lume; ceiace numim noi rău e tot aşa de necesar, ca şi binele. Cum putem condamna prin urmare răul, fiind necesar? Panteismul nimiceşte *speranţa*. Căci precum toamna o floare adoarme pe vecie în braţele morţii, pentruca să nu mai reînvie niciodată, astfel se cufundă şi omul în valurile vieţii, pentru a nu se mai reafla, pentru a nu mai fi. Florile se pot păstra şi mai departe în *herbar* — astfel se pot păstra şi amintirile oamenilor în memorie, dar lipseşte viaţa. Panteismul ne acuză de *egoism*, că nu vrem să ne nimicim cu totul. Dar deoarece nouă însuş Dumnezeu ne-a sădit în inimi acest egoism nobil, — suntem firm convinşi, că trebue să fie adevărat. Panteismul contrazice *raţiunii*, pentrucă el în aceiaş clipă vorbeşte de Dumnezeu şi-l neagă totdeodată. Dumnezeul Panteismului e nemărgenitul şi totuş se realisează în cele mărgenite. Cum poate fi aşadară aceia ce-i nemărgenit, totdeodată şi mărgenit? Panteismul susţinând nemărgenire, o neagă în aceiaş clipă. Şi iarăş, cum poate fi egală mărgenirea, cu cele nemărgenite? Ni se răspunde, că prin moarte se sfârşeşte mărgenirea. Bine, dar prin moarte se pregăteşte calea altor fiinţe mărgenite. Astfel nu putem trece nici când din lumea finită, în lumea fără de hotare. Dumnezeul Panteismului e absolutul, care trece şi se realisează în cele speciale şi singuratice... După care lege? Spinoza ne răspunde: «*conform necezităţii divine*». Substanţa însă luată în sine nu poate făptuì forme singuratice, pentrucă substanţa absolută, lucră urmând necesităţii divine, iar formele singuratice, modurile, se sprijinesc pe libertatea voinţii.

Dumnezeul Panteismului nu-i nici natura, din care să purceadă spiritul şi nici spiritul, care să izvorească din natură. Natura e inconştientă şi spiritul e cel conştient.

Cum pot să producă cele inconştiente, pe cele conştiente? Există o lege logică, care susţine, că fenomenele nu pot cuprinde altceva, decât aceia ce au avut în cauza lor. Conştientul e faţă de inconştient, un lucru nou şi deosebit. Cum poate fi produs de cel din urmă? Iată greşelile logice ale Panteismului!

Panteismul contrazice conştiinţii. Conştiinţa pretinde stăpânirea legilor morale şi stăpânirea legilor morale pretinde un Dzeu personal, pentrucă numai el poate fi legislatorul suprem, judecătorul cel mai drept. Dreptul public sau privat, poate fi un product al voinţii omeneşti, al unei voinţi nestatornice. Legile morale sunt eterne, au o cauză eternă, un ziditor supraomenesc. Numai

pe legile morale se poate sprijinì autoritatea lui nemăsurată; numai Dzeu poate fi judecătorul nepărtinitor și bun. Noi oamenii, *pretindem* o dreptate superioară, care să nu poată rătăcì asemenea celei omenești, de sub care să nu se poată mântuì vinovatul, ca de sub cea omenească. Trebue să existe o instanță superioară, la care să poată apela cel nevinovat și la care să se condamne vinovatul. Se obicinuește să se spună, că *conștiința* e legislatorul și judecătorul suprem. Dar dacă nu e în stare să fie nici una și nici alta? Cum rămâne în cazul acesta dreptatea și adevărul, această temelie de granit, această lege fundamentală a bunei înțelegerii și a vieții? Acele columne de foc, ce sbucnesc schintei scăpărătoare, rănind adânc întunerecul, acele table de aramă fulgerătoare, pe cari se zugrăvește vieața în culorile de argint ale luminii netrecătoare, acele vetre de bronz, pe cari pâlpăe etern, focul dragostii nețărmurite al dorului de vieață?

Da, admitem cu toții și recunoaștem conștiința, dar în cazul acesta, ne dorim din inimă, *o conștiință severă, o conștiință dreaptă, neadormită, eternă, o conștiință absolută.* — Această conștiință e însuș glasul lui Dzeu, el e cea mai supremă conștiință a omenirii. Dacă Dzeu e în stare să vegheze asupra conștiinții noastre, el e și izvorul iubirii. Noi suntem din început zidiți spre iubire, spre nădejde și sfințenie. Poate fi lumea actuală obiectul speranței și-al iubirii și-al sfințeniei noastre? Lumea e finită, e mărginită și trecătoare; cum ne putem prin urmare câștiga liniște sufletească? Credința și iubirea pretind relații personale, e o calitate a sufletului omenesc. Poate fi omul obiectul iubirii noastre? E bine și frumos ca oamenii să se iubească unul pe altul, e legea firii, e legea lui *Isus*.

Acest bine și frumos, ne ridică la ceva și mai bine și mai frumos. Când suntem cuprinși de o iubire adevărată, lipsită de egoism, sinceră, iubim în oameni mai mult, decât ce putem afla în ei. Aceia ce iubia *Heloiza* în *Abelard*, nu era Abelard, nu era fața lui senină, parfumul buzelor de hiacint, albastrul umed al ochilor blânzi, de lacrimi, era mai mult decât el, mai mult decât frumsețea trupească, era sufletul lui candid, nevinovăția de crin a unei inimi largi și sentimentale.[1] Dragostea bunurilor pământești, nu ne poate mulțumì pe deplin. Numai iubirea față de D-zeu, e cea mai deamnă de om, e aceia care-i poate învăpăia toate fibrele inimii lui. Iubirea pretinde o relație personală; iubirea față de D-zeu, pretinde un D-zeu personal. Nimicind ființa lui D-zeu personală, fărmăm și sdrobim aceia ce-i mai nobil, mai bun, mai ales, mai etern în inimile noastre mistuite

[1] Luthardt, op. cit. vol. I. 57.

de greul vieţii, nimicim în noi: *credinţa, iubirea şi speranţa.* Şi ce le cuprinde şirul? Resemnarea tristă şi nici când o predare pacinică, lină şi sfântă în braţele părintelui ceresc, resemnarea mută, care se supune fiindcă e silită, fiindcă o sileşte necezitatea, resemnarea oarbă şi robită şi omul se pleacă încovoiat, sub greutatea ei de plumb, sub puterea ei ucigătoare, care-i închide pleoapele, care-l cufundă în valurile vijeloase ale suferinţii şi morţii. Panteismul nimicind pe D-zeul nostru personal, ne nimiceşte şi personalitatea noastră. D-zeul lui, e D-zeul morţii şi nu D-zeul iubirii şi al vieţii, pentrucă însuş e lipsit de vieaţă şi e impersonal. Pe scurt, Panteismul formează o contrazicere deplină împotriva fiinţii noastre interne, împotriva adevărului nostru intern, împotriva celor mai intime cerinţe, împotriva raţiunii, împotriva credinţii, speranţii şi iubirii. Pentrucă acela care rosteşte cuvântul *om*, trebuie să glăsuiască din inimă, *D-zeu;* acela trebuie să recunoască un D-zeu personal. Cine zice: *eu sunt*, trebue să rostească, *tu eşti, tu care m'ai zidit şi m'ai înfrumuseţat cu chipul frumuseţii tale eterne.*

Ideia lui D-zeu e sufletul sufletului omenesc; ea nu moare ci viază, ea poartă în sine germenul unei flori rare, unei flori tropice. Floarea ce'nmugureşte din ideia lui D-zeu, pe care mâna *grădinarului prea bun,* a sădit-o în suflet, această floare cu petalele albe şi parfumate, e religia. Ajungând spiritul omenesc în stadiul cunoaşterii, religia se întruchipează de sine. Acest duh religios al copilului, se manifestează totdeauna, dacă nu-i strivit de împrejurări vitrege. Glasul sfielnic, blând al copilului, îngenunchiarea lui, privirea naivă, nevinovată, acesta-i rostul firii nefalsificate, e germenul religiei. Religia prinde să se manifesteze îndatăce ideia lui D-zeu, începe să se desvoalte în inima omenească. De ce? D-zeu însuş se coboară jos la om şi-l chiamă. Noi îi auzim chemarea lui puternică, în fiecare clipă mai tare, mai clar, cu cât ascultăm mai pătrunşi de această chemare şi cu deosebire în ceasurile de linişte, în clipele durerii şi ale desnădejdii. Stelele sunt pururea pe cer, dar noi le zărim numai noaptea. În clipele acelea, când durerea ne'nvestmântă cu un zăbranic negru vieaţa, atunci cercetăm şi omul zăreşte sus, în cuprinsurile albastre, stelele eterne. Şi ce strigă acea voce în om? Ea glăsuieşte aceiaş ce s'a rostit în cea dintâi zi a făptuirii: «*Al meu eşti tu*», creatura mea, fiul meu, asemănarea mea.[1] Nu va răspunde omul la această chemare alui D-zeu? Când omul îşi priveşte copilul său şi în oglinda ochilor scăpărători, în care-şi descopere toată taina sa neştiută, cu bucurie adâncă îi strigă:

---

[1] Hettinger, op. cit. vol. I. p. 356; Isaia cap. 43 v. 1.

*tu eşti al meu, tu eşti copilul meu.* Şi ce va răspunde mai întâi copilul? *Eu sunt al tău, sunt copilul tău; tu mi-eşti tată, tu mi-eşti mamă* şi mânile lui îţi cuprind obrajii. Copilul îţi dărueşte spiritul său şi te recunoaşte de tată, îţi dărueşte cuvântul şi te numeşte tată şi mamă, îţi dărueşte frumseţea trupească şi-ţi sărută faţa şi mânile, îţi dărueşte inima şi te iubeşte ca pe un tată şi-o mamă. Iar dacă în om se deşteaptă conştiinţa şi el ascultă chemarea lui D-zeu: *tu eşti copilul meu, chipul meu,* omul îi răspunde cu inima plină de o adâncă bucurie: şi eu D-zeule sunt al tău, sunt copilul tău!

Tu mi-eşti tată, stăpân şi D-zeu. Astfel se'ncheie o alianţă, o legătură intimă între om şi D-zeu. D-zeu i-a dat omului vieaţa şi făptura şi toate câte le are. Ce poate avea omul, ca să-i dăruiască şi el lui D-zeu? Averile şi bogăţiile omeneşti se nimicesc, se sapă, se fură, ruginesc, corpul se poate lega în lanţuri şi ucide cu sabia. Dar omului tot îi mai rămân trei lucruri, pe cari le poate dărui lui D-zeu, îi rămân: *spiritul, inima* şi *cuvântul.* Omul îi dărueşte spiritul şi-l recunoaşte, îi crede şi-l preamăreşte, îi dărueşte inima şi-l iubeşte, îi dăruieşte cuvântul şi-l roagă. Credinţa, iubirea şi rugăciunea, aceasta-i toată dogma, toată morala, acesta-i conţinutul de o grandioasă simplitate a religiei creştine. Relaţia de tată şi fiu, e caracteristica principală şi sublimă a religiei revelate de D-zeu protopărinţilor omeniri şi mai târziu tuturor popoarelor, prin Isus Christos.

Ce religie ne dărueşte în schimb Panteismul? Resemnarea şi pasivitatea lipsită de vieaţă. Dacă D-zeu e numai substanţă vagă, moartă, rece, acea substanţă, care se adăposteşte şi în sufletele noastre, ce ne mai rămâne nouă, ce suntem în stare să facem? Sentimentalismul şi pasivitatea! Ne simţim legaţi de el, dar nu-l putem iubi, nu putem încheia o alianţă personală cu el. Totul e o dispoziţie poetică a sentimentelor şi a gândirii omeneşti. După cum toate cele singuratice se pierd şi se cufundă în acea fiinţă eternă şi nemărgenită, în substanţă, nu ne rămâne nici nouă altceva, decât mulcomindu-ne cu acea eternitate, pe care ne-o ofere Panteismul, să ne predăm fără vrere, fără scop în marea nemărgenirii.

Acestui Panteism i-se potrivesc oarecari dispoziţii religioase, un sentiment rafinat cu adâncuri neînţelese, un misticism întunecos, o religie pe care şi-o expune *Faust,* în celebra sa mărturisire a credinţii, pe care am citat-o în capitolul trecut şi care termină cu exclamaţia: «*Gefühl ist alles*». Sentimentul, aceasta-i toată taina religiunei panteiste. Acest sentiment poate ajunge până la un grad înalt de evlavie, dar rămâne numai sentiment şi nimic mai mult.

Nu-i însă aceia ce dorim noi, cei sbuciumaţi de talazurile suferinţii şi durerii, nu-i relaţia personală a conştiinţii şi a voinţii morale, cu legea eternă morală. Panteismul va rămânea vecinic o strună dulce a simţirii şi a poeziei: predarea singuraticilor în întreg, cufundarea în marea nemărginirii — un misticism, căruia îi este egală orice deosebire dintre religiile istorice. E acelaş misticism, care înfloreşte pe ţărmurii *Gangelui* măreţ şi etern, adumbrit de înălţimi violete şi fără cuprinsuri, şi în poeziile pline de *opiu* şi de visuri ale poeţilor *persani*. Religia Panteismul nici nu poate fi altceva decât o poezie şi o muzică a gândirii. Un cult estetic, acelaş deliciu pe care-l simţim în teatru sau într'o sală de concerte, ascultând muzica puternică *Wagneriană*, plină de fiori şi de grandezză, sau avântul prometeic al geniului lui *Beethowen*. Şi nici predica, acest străjer neadormit al moralei, nu poate fi altceva, decât un izvor de sentimente şi fiori estetici.

O asemenea religie, care n'are nimic comun cu vieaţa, nici nu poartă în sine semnul, puterea vieţii. Morala, care mânecă din ea, e resemnarea ce se supune orbeşte puterii titanice a absolutului, fiind zadarnică orişice rezistenţă a copiilor sorţii lipsiţi de vreme. O astfel de religie poate fi potrivită în cazul cel mai bun pentru *Brahmani* sau pentru eremiţii tăinuiţi în peşterile sumbre ale Orientului, cari socotesc viaţa de o contemplare mistică a naturii, dar nu pentru astfel de oameni, cari poartă în sine avântul vieţii şi fierul voinţii şi al faptei. Oamenii voinţii şi ai muncii nu pot prinosì unei asemenea religii şi morale eremite. Un popor, care ar primì religia Panteismului, şi-ar surpa de bună voie ţerna de supt picioare, prăvălindu-se în abizul desnădejdii şi al morţii. Această religie ne poate oferì plăcere, dar nu ne linişteşte inimile şi nu ne mângăe sufletul. Şi dacă natura imensă le este lor un templu, pe altarul căruia se jertfeşte poezia simţirii, biserica noastră, întemeiată de mântuitorul nostru, Isus Christos, e altarul şi jertfelnicul, pe care păcatele se primesc cu bunăvoinţă, se iartă, se milostiveşte, se mângăie, se îndreaptă, se curăţeşte, e altarul pe care se aduce jertfă prea curat trupul şi prea sfânt sângele lui, care pentru răscumpărarea omenirii din braţele morţii, s'a înălţat blând ca un miel pe crucea pătimirii. — Iată deosebirea enormă, ce se ridică între poezia lor şi religia noastră. Acolo avem o substanţă, dar n'avem un tată, avem nemărgenirea, dar n'avem un părinte, avem răul, dar nu-l ştim îndrepta, avem un suflet, dar n'avem o conştiinţă, avem minte, dar e întunecată de patimi, avem păcate, dar nimeni nu ni-le iartă, avem simţire, dar e înlănţuită în cătuşele sclăviei...

Odinioară se preumbla o figură măreaţă şi senină, seara pe marginile mării. Soarele se pierdea departe în zare, în undele

verzi ale mării. Era *Augustin.* Inaintea privirii lui se desprindea marea cu maiestatea ei sărbătorească de talazuri glăsuitoare. «O mare», strigă el, «O natură, tu ești Dumnezeul meu, poți reda tu sufletului meu liniștire»? — Aceasta e religia firii, îndumnezeirea materiei, cultul puterilor naturale în forma veche a Politeismului. E materialismul, care nu cunoaște nici o plăcere mai superioară, decât gustarea plăcerilor sensuale, cari ni se predică cu atâta convingere în zilele noastre. Plăcerea și condiția ei necesară, banul e Dumnezeul ei. — Dar freamătul năbușit al valurilor îi răspunse: *Quaere super nos, non sumus Deus tuus*». Nu suntem Dumnezeul tău și nici firea întreagă și nici plăcerea, noi suntem numai creaturile lui, noi nu putem împrumuta inimii tale liniștire; caută mai sus pe Dumnezeul tău, mai sus...

Soarele s'a mulcomit în valuri și mii de stele scăpară pe cerul întunecat al nopții fără nouri. Augustin își ridică privirea spre bolțile înstelate în frumusețe și își struni glasul: «Stelelor voi sunteți Dumnezeul meu, nu'mi puteți liniștì voi inima mea»? Aceasta-i religia esteticei, cultul frumosului în poezie și artă, îndumnezeirea formei, care dupăcum susțin unii, singură numai ne poate liniștì durerile vieții. — În clipa aceea se făcù ca și când o armonie cerească ar pribegì prin miile de stele și o voce care-i răspunse: Nu suntem noi Dumnezeul tău, noi suntem numai creaturile lui; toate frumusețile create nu pot împrumuta inimii tale liniștire: «*Quaere super nos*» caută mai sus pe Dumnezeul tău!

Augustin țintì mai sus, la acele stele cari sunt sălășluite în fața lui Dumnezeu și zise: «Voi, stele mari sunteți Dumnezeul meu? Puteți să dăruiți inimii mele liniștire»? — Acesta-i cultul geniilor, pe care Positivismul l-a declarat de religia viitorului. — Dar și de acolo răsună o voace: «Nu suntem noi Dumnezeul tău, suntem numai creaturile lui; toată măreția spiritelor, e făptuirea lui, *quaere super nos*, caută mai sus pe Dumnezeul tău, mai sus».

Atunci i se ridică sufletul lui mai sus, peste întreaga fire, peste toate spiritele, peste toate făpturile, până la tronul lui Dumnezeu. Dar acuma numai întreba Augustin: «Tu ești Dumnezeul meu»? El se ruga și inima lui se mulcomì, asemenea liniștei ce se vede urmând furtunilor pe mare. El zice: «*Inima mea fù neliniștită, până ce se odihnì în Tine. Tu singur ai împrumutat inimii mele liniștire. De aceia ești Tu, Dumnezeul meu, și în Tine e odihna mea eternă!...*[1]

*I. Broșu.*

---

[1] Augustin, Confess. cap. 10 v. 6; Hettinger, op. cit. vol. I. p. 531.

# DESVOLTAREA ISTORICĂ A ANULUI BISERICESC.

**Sărbătoarea Schimbării la faţă a Domnului nostru Isus Christos.**

Sărbătoarea «*Schimbării la faţă*» (ἑορτὴ τῆς μεταμορφώσεως) are de obiect chiar minunea făcută de Isus, când în muntele Taborului, înaintea ucenicilor săi, s'a schimbat la faţă la şase zile dupăce le spusese, că trebue să meargă în Ierusalim şi că acolo va pătimì dela bătrânii poporului dela arhierei şi cărturari; că va fi omorît şi a treia zi va învia. Minunea Schimbării la faţă o aflăm expusă de S. evangelist Mateiu în cap. 17 în următoarele: «Şi după şase zile a luat Isus pe Petru şi pe Iacob şi pe Ioan fratele lui şi i-a suit în munte înalt deosebi. Şi s'a schimbat la faţă înaintea lor, şi faţa lui a strălucit ca soarele, şi hainele lui s'au făcut albe ca lumina. Şi iată li-s'au arătat Moisi şi Ilie vorbind împreună cu dânsul... Încă grăind el, iată nor luminos i-a cuprins şi glas din nor zicând: «Acesta este Fiul meu cel iubit întru care bine am voit; pe acesta să-l ascultaţi».



Sărbarea acestei întâmplări, care după tradiţia bisericească şi după mărturia s. părinţi Ieronim, Ciril din Ierusalim şi Ioan Damascen a avut loc pe muntele Tabor, s'a început încă de timpuriu în biserică şi încă mai întâi în orient aşa că, prăznuită chiar pe ziua de 6 August o aflăm întrodusă în Orient încă prin secl. al V.[1]. Şi ea ca sărbătoare a fost pusă totdeauna alăturea cu marile sărbători împărăteşti ale Domnului nostru Isus Christos. Dovadă despre aceasta ne dă mai întâi *a)* un vechiu vers tradiţional în care se înşiră toate sărbătorile Domnului şi care sună:

τὸ Χαῖρε, Γέννα, Συμεὼν καὶ Ἰορδάνης,
Θαβώριον, Λάζαρος, τα Βάϊα, ξύλον,
Ἔγερσις, Ἄρσις, Πνεῦμα.

va să zică: Bunavestire, Naşterea lui Christos, Întâmpinarea, Botezul, Schimbarea la faţă pe Tabor, Învierea lui Lazar, Duminecca Stâlpărilor, Răstignirea, Învierea, Înălţarea şi Pogorîrea Duhului sfânt;

*b)* O predică festivă ţinută în ziua sărbării de cătră episcopul Andrei Criteanul, care a trăit în secl. al VII-lea; precum

[1] Cf. Horgenröther Kirchengesch. I.

şi imnurile solemne compuse anume pentru sărbătoare de către Cosma episcop din Majuma prin secl. VIII.

Această sărbătoare se serbează până în ziua de astăzi cu o specială solemnitate. Şi solemnitatea ei o ridică faptul tradiţional de a se binecuvânta din partea preotului, sub decursul liturgiei, tot felul de fructe de pârgă, va să zică, cele de întâi coapte, cari de aici înainte se pot gusta şi mânca fără de nici un pericol de îmbolnăvire.

În apus şi în special în biserica latină, sărbarea Schimbării la faţă se începe ce e drept încă prin secl. VII; ca *festum fori et chori*, ca sărbătoare solemnă însă, începe a devenì numai prin secl. XII. prin unele mănăstiri, până când de către unii călugări apuseni, cum a fost d. e. abatele Rotho din Prun, ea a fost atacată ca inovaţiune în biserică. În mod oficial a fost ordinată şi întrodusă în biserica latină de către popa Calixt III. pe la anul 1456, legând de dânsa şi un act de mulţumită către D-zeu pentru învingerea raportată în acel an de creştini asupra Turcilor la Belgrad. 

De asemenea este sărbată această sărbătoare cu specială solemnitate în biserica armeană, cu unica abatere, că dacă cade pe o zi de săptămână se transpune pe dumineca viitoare, dar pentru aceea ziua premergătoare este zi de postire.

Sărbătoarea Schimbării la faţă astăzi se prăznueşte peste tot locul la 6 August se înţelege după călindarul urmat în biserică. Se pare însă, că n'a fost totdeauna aşa, căci dacă mai întâi din versul tradiţional reprodus mai sus, am voì să tragem o concluzie asupra datului, care aproape la toate sărbătorile mari, a format chestie de diferinţă între biserica orientală şi apusană, apoi s'ar arăta, că această sărbătoare s'a prăznuit între praznicul Botezului şi între Dumineca stâlpărilor. Şi dacă consultăm vechile pericopii de cetiri relative la întâmplările din istoria vieţii lui Isus, apoi şi aflăm, că textul din evangelie, unde se enarează minunea schimbării la faţă, s'a cetit în Dumineca a 6 după Arătarea Domnului, ba în biserica rom.-cath. până în ziua de astăzi acel text se ceteşte în Dumineca a II. din paresimi. Se susţine însă, că diferenţa de termin, la început ar fi provenit din împrejurarea, că minunea schimbării la faţă făcându-se înaintea apos-

tolilor, Domnul li-ar fi impus acestora, ca să nu o spună nimănui, până ce se va scula din morţi, iar spunându-o numai mai târziu, unii au început a o serba chiar în ziua, în care li-s'a vestit. Multă posibilitate însă pentru 6 August are supoziţia, că Elena, mama lui Constandin-cel-Mare edificând, în muntele Tabor, pe locul unde se susţinea, că s'a schimbat Isus la faţă, o biserică, aceea ar fi fost sfinţită în aceasta zi, devenind astfel pentru un timp şi zi de aducere aminte a sărbărilor împreunate cu sfinţirea bisericei.

În biserica noastră orientală şi special în biserica Românilor, sărbătoarea schimbării la faţă este dintre cele mai însemnate. Ea este sărbătoare cu priveghiere și cu octava până la 13 August. Binecuvântarea strugurilor se întâmplă și astăzi, ba se vede că este de un dat foarte vechiu, de oarece relativ la obiceiul de binecuvântare, la modul de întrebuinţare şi la însemnătatea sa simbolică, Sinod-trulan în canon 28 s'a aflat îndemnat să legiuiască următoarele: Fiindcă ne-am încredinţat, că în osebite biserici aducându-se pentru altar struguri după oarecare obicei, liturghisetorul altarului le împreună acestea cu sacrificiul cel fără de sânge și aşa împart poporului, am judecat cu toţii, că aceasta să nu se mai facă, ci poporului să se dee singur numai cuminecătura spre vieaţa de veci şi iertarea păcatelor; iar aducerea strugurilor să se considere ca pârgă, şi binecuvântându-se de către preot să se dee din dânșii numai celorce vor cere spre gustare şi mulţumită.

Ca credinţe poporane legate de aceasta sărbătoare însemnăm: moşii ce se fac; pe cine-l doare capul la schimbarea la faţă, acela anul întreg sufere de aceasta durere. Atunci se începe ducerea stâncilor. Praznicul ca atare e luat în multe familii ca patron al căsii.

Dăm şi o cuvântare asupra acestei sărbători luată din scrierile s. Ioan Gură de aur şi prezentată în formă de omilie, fiindcă este explicarea omiletică a textului din evangelie, ce se ceteşte în această zi la liturgie. *G. Pletosu.*

# CHESTIA UNIRII BISERICILOR.

**Răspuns la o broşură.**

## II.

Principiile ce le-am fixat în cele precedente, în conformitate cu norma de credinţă a ortodoxiei, ne servesc ca criterii sigure pentru a judeca valoarea ori-cărui proiect de reunire a bisericilor creştine. A fost necesar să stabilim dela început baza principiară într'o chestie atât de importantă, ca să avem o clară orientare în cele ce vor urma. Trecem deci la obiectul propriu al expunerilor noastre.

*
* *

Cetitorii îşi vor aduce aminte, că în luna Februarie din anul trecut s'au ţinut în Roma mari serbări, din incidentul împlinirii alor XV veacuri dela moartea sf. Ioan Gură de aur. La acele serbări participaseră şi reprezentanţi de ai creştinilor orientali uniţi cu Roma, având în fruntea lor pe patriarhul melchit cu titlul de Antiohia şi cu reşedinţa în Damasc — Ciril al VIII-lea. Papa Piu al X-lea profită de ocazie şi adresă acelor convertiţi ai scaunului papal o foarte frumoasă alocuţiune, care avea să descopere «dragostea de mamă» ce Roma o poartă Orientului, iar la sfârşitul cuvântărei, papa le încredinţă misiunea, ca întorcându-se în patriile lor, să se facă interpreţi ai acelei «dragoste speciale, precum şi ai dorinţei, ca prin mijlocirile întru tot lăudatului sfânt *«să se restaureze în bisericile orientale statul celor dintâi veacuri creştine»*. Aceasta s'ar putea întâmpla — după părerea papei — dacă bisericile orientale «s'ar întoarce în unicul staul al lui Christos (biserica papală) şi ar recunoaşte pe *unicul păstor* (papa) *al întregei biserici*».[1]

Amintind de această alocuţiune, scopul nostru nu e să ne ocupăm de multele inexactităţi istorice, ce ea le conţine, nici de erorile, în cari trăieşte papa cu privire la «statul celor dintâi veacuri creştine», când episcopii Romei nu îndrăzneau a se considera pe sine ca *«unicii păstori ai întregei biserici»*.[2] Ceice voesc

---

[1] Intreagă alocuţiunea papei e publicată în trad. rom. în «Unirea» a. 1908 Nr. 8.

[2] Ca dovadă nu ne vom provoca la vre-un papă mai vechiu, ci vom aduce cuvintele unuia dintre cei mai lăudaţi episcopi ce i-a avut Roma: *sf. Grigore Dialogul* († 604), cu care se încheie şirul părinţilor bisericeşti din Occident. Acest papă, de altcum un zelos apărător al întâietăţii scaunului papal, protestând într'o scrisoare adresată împăratului Mauriţiu în contra titlului *«patriarh ecumenic»* ce şi-l luase unii patriarhi din Constantinopol, zice, că *«premerge lui Antichrist»* celce îşi atribue acel titlu, căci «celce doreşte a fi numit **unicul sacerdote,** *se înalţă mai presus de ceialalţi sacerdoţi»* şi cade prin aceasta în păcatul trufiei lui Antichrist, care a voit să se înalţe mai presus de toţi oamenii. Iată cuvintele sf. Grigore: «Ego autem fidenter dico, quia, quisquis se *universalem sacerdotem* vocat vel vocari desiderat, in elatione sua *Antichristum praecurrit*, **quia** superbiendo **se ceteris praeponit**, nec dispari superbia ad er-

să afle răspuns la cuvântarea papei, să cetească articolul obiectiv al părintelui arhim. *Iuliu Scriban*, publicat în Nrii 2 și 3 din anul trecut ai acestei reviste. Noi de astădată ne vom ocupa numai de o mică epistolie greșită, care a luat îndemn dela alocuţiunea papei şi ni se adresează în special nouă.

Nu ştim cât de impresionaţi vor fi rămas creştinii din Orient, când patriarhul Ciril le va fi tălmăcit expresiunea dragostei papale; nu cunoaştem nici isprăvurile patriarhului pentru a «restaura după concepţiile papei, în bisericile orientale, statul celor dintâi veacuri creştine», — dar chiar dacă acel sol trimis spre Răsărit nu va fi obţinut rezultate, totuş va fi având papa o deosebită satisfacţie, că alocuţiunea sa n'a răsunat în pustiu, ci a pornit la propoveduire în sensul ei pe unii fii ai bisericei române unite. Mai ales dela amintita alocuţie încoace, de repeţite-ori ni s'a dat să cetim în «Unirea» dela Blaj, ba câte odată și în alte ziare,[1] articole, cari preconizau ideea, că biserica ortodoxă, în special cea ortodoxă română, numai unindu-se cu biserica papală s'ar putea ridica la lumina unei vieţi creştineşti și ar afla mântuire de relele, cari o slăbesc astăzi. A apărut și o broșură întitulată; «***Chestia unirii bisericilor***» de Virgil Pop, publicată în Timișoara, 1908 «*cu permisiunea Preaveneratului Ordinariat episcopesc din Lugoș*», care vrea să ne înlesnească noauă «neuniţilor» trecerea sub mântuitoarea ascultare a scaunului papal. Ba propa-

rorem ducitur, quia, sicut perversus ille Deus (Antichrist) videri vult super omnes homines, ita, quisquis iste est, qui **solus sacerdos** appelari appetit, *super reliquos sacerdotes*». (Grigorii I papae registrum epistolarum. T. I. edat de P. Ewald și L. M. Hartmann în: Monumenta Germaniae historica. Berlin, 1891. Vezi cartea VII, epistola 30, pag. 478). Se poate rosti o mai aspră osândă, decât a acestui papă, asupra rătăcirilor papismului de azi, după cum au fost dogmatizate la sinodul vatican din a. 1870, care numai pe papa îl recunoaște de unicul păstor propriu, în care este concentrată toată puterea episcopală în biserică, pe când pe ceialalți episcopi ii consideră numai ca *vicari* ai papei, în a cărui nume și după a cărui voință au ei să funcționeze?! Cât de departe era sf. Grigore a se considera pe sine de «unicul păstor al întregei biserici» se vede și din faptul, că pe Ioan Postelnicul, patriarh al Constantinopolei, îl numește «*con*sacerdos meus» (op. cit. Cartea V, epistola 37, pag. 320), iar într'o scrisoare adresată lui Eologhie, patriarh de Alexandria, și lui Anastasie, patriarhul Antiohiei, zice, că celce se numește pe sine «patriarh universal» ridică celoralalți titlul de patriarh: «Sed nullus umquam decessorum meorum hoc tam *profano vocabulo* uti consensit, quia videlicet, *si unus patriarha universalis dicitur, patriarcharum nomen ceteris derogatur*» (op. cit. Cartea V, epistola 41, pag. 332). Din aceste cuvinte și din alte enunciațiuni ale sf. Grigore este evident, că el se considera *ca un patriarh egal cu ceialalți patriarhi.* Intâietatea șederii, ce e drept, îi era recunoscută pe atunci — din drept *bisericesc* — patriarhului din Roma, dar nici chiar un Grigore cel Mare n'a avut cutezanța să-și atribue o *suveranitate universală* asupra întregei biserici, și încă din drept divin. El se temea mai vârtos să nu îi treacă pe dinainte patriarhul de Constantinopol, a cărui autoritate se afla în continuă creștere. Celce cunoaște cât de puțin «statul celor dintâi veacuri creștine» trebue să respingă sistemul papismului modern, ca unul care este osândit chiar de papii vechimei. Cetind decretele sinodului vatican și epistolele papei Grigorie Dialogul, se constată o isbitoare contrazicere, care s'a putut ivì numai prin o deviare a papismului dela «statul celor dintâi veacuri creştine». Referitor la această chestiune atrag atențiunea cetitorilor asupra scrierii: «La Papauté moderne, condamnée par le pape s. Grigoire le Grand». Par l'abbé Guettée. Paris, 1861.

[1] Vezi un articol în «Gazeta de Duminecă» Nr. 9 a. 1908 reprodus din «Progresul».

ganda aceasta pare a trece și pe terenul practic, căci nu de mult ceteam prin ziare, că la București s'a proiectat clădirea unei biserici pe seama Românilor uniți cu Roma.

In principiu nu sunt contrar al discuțiilor confesionale. Dimpotrivă: susțin, că asemenea discuții trebue să se poarte între singuraticele confesiuni cu toată seriositatea și iubirea de adevăr. Căci amenințându-se numai din depărtare de sigur ele nu promovează opera unirii, ci spre acest scop se cere ca să între-'n vorbă unele cu altele, spre a-și da împrumutat clarificările necesare asupra punctelor de divergență. Afară de aceasta, confesiunile nu-i permis să-și considere credința ca un capital mort, pe care vrând să și-l asigure, l-ar ascunde fiecare în sanctuarul său. O asemenea procedură ar însemna aproape o tradare a adevărului și s'ar asemăna cu purtarea slugii celei leneșe din evanghelie, care a îngropat în pământ talantul primit dela stăpânul său. Unde trăiește o puternică credință religioasă, acolo trebue să existe și curajul de a o mărturisì și propoveduì. E o datorință a iubirii creștinești, ca celce se simte în posesiunea adevărului mântuitor, să-l descopere și altora, să-l aducă la triumf în credința și vieața tuturor fraților săi! De aceea, fiecare confesiune, întru cât se simte a fi depozitara vie și convinsă a harului și a adevărului religios, trebue să-și trimeată pe arena publicității mărturisitorii, cari să o dovedească ca ceeace se pretinde a fi. Se înțelege, că pe acest teren ar trebuì să aibă valoare numai mijloacele *convingerii reale*, numai armele spirituale ale *adevărului și dreptății*, cari singure sunt în stare să obțină rezultate într'adevăr îmbucurătoare. Prin un proselitism necinstit, purtat cu apucăturile tacticei și înțelepciunei profane, ce e drept, se pot câștiga uneori *cifre*, chiar cifre mari, dar pe terenul vieții religioase câștigul nu se calculează în cifre, ci se prețuește în valori morale: în convingeri puternice, în suflete dornice de mântuire, în caractere creștine, *în oameni întregi!* Iar toate acestea se pot câștiga numai prin un *apostol desinteresat al adevărului* și al iubirii, urmând îndemnului: «până la moarte te luptă pentru adevăr, și Domnul Dumnezeu se va lupta pentru tine» (Sirah 4, 32). Toți reprezentanții confesiunilor, conștii de însemnătatea cauzei ce o susțin, sunt datori să dea și celor din afară dovada vădită, că *poartă într'olaltă o luptă sfântă pusă excluziv în slujba adevărului și în interesul perfecționării spirituale-morale a oamenilor.* Celce nu simțește în sine puterea de a produce aceasta dovadă, acela pună jos condeiul și părăsească terenul de luptă, căci altcum dă scandelă, în loc să edifice!

Din acest punct de vedere judec şi propaganda începută în sensul alocuţiei papale, de care am amintit mai sus. Până acum nu m'am ocupat de ea, fiindcă nu i-am dat nici o importanţă, ba credeam chiar, că ceice o susţin vor revenì în urma unor studii mai temeinice, asupra erorilor ce le debitaseră. Dar m'am înşelat cu atât mai mult, cu cât s'au aflat şi alţii, cari prin dări de seamă favorabile au aprobat acele erori. Autorul broşurii: «Chestia unirii bisericilor», deşì i-s'a dat îndemn de îndreptare prin un articol din «Biserica şi Şcoala» (Nr. 16), continuă a-şi susţinea părerile, şi încă cu puţină modestie. Voind cu ori-ce preţ să i-se dea atenţiune, într'un articol publicat în «Universul» (Nr. 21) «în numele cinstei teologiei ortodoxe *aşteaptă* să se facă o critică temeinică broşurei sale». Intreb şi eu cu confratele dela «Biserica şi Şcoala»: «cine îndeamnă, cine îndrumează tinerimea noastră spre astfel de muncă» şi — spre astfel de purtare? Vina o poartă îndrumătorii. De aceea, nu pentruca să polemizez cu un tinăr nepregătit de a trata o chestiune, ca şi care ş'a ales-o, ci *ca să arăt ce îndrumări primeşte tinerimea română unită în şcoalele teologice străine şi ce este în stare să aprobe un «Venerat ordinariat episcopesc» român din Lugoj*, când e vorba de biserica ortodoxă, — m'am decis să mă ocup de broşura din chestie.

Ce conţine aceea broşură?

Incepe prin un citat al fostului consilier de stat rusesc *Muravijew:* «O de s'ar apuca ambele biserici — în aşteptarea zilei atât de fierbinte dorite a reuniunei, lăpădându-se de toate prejudiţiile şi întărindu-şi inimile întru iubire — de studiarea serioasă şi temeinică a acelor chestiuni teologice, prin a căror rezolvare s'ar putea restaura unitatea de odinioară a bisericei universale». Pentru înţelegerea intenţiilor lui Muravijew, eu voiu complecta citatul prin următoarea frază, care lipseşte în broşură: «Căci pe cât de temeinic este instruit clerul Occidentului în toate chestiunile bisericei sale, *pe atât de cu desăvârşire neştiutor este el în tot ce se refereşte la Orient*».[1] Afirmaţia aceasta, pe care au mai făcut-o şi alţi scriitori, se va adeverì şi în cele următoare.

Fără să pătrundă complexitatea problemei autorul broşurei pune chestia unirii bisericilor în mod unilateral pe teren dogmatic, şi reducându-o la acceptarea alor trei puncte doctrinale: *primatul papal, purgatorul şi filioque*, constată, că nici una dintre aceste învăţături «nu se poate considera ca piedecă a unirii bisericilor», deoarece «vechia biserică orientală şi părinţii ei» totdeauna le-ar fi recunoscut. După această descoperire, tinărul

[1] Question religieuse d'Orient et d'Occident. Moscou 1856, p. 99.

nostru autor pare a aştepta cu deplină încredere, ca cele două biserici: ortodoxă şi apuseană, să-şi sară la gât una alteia şi să se îmbrăţişeze întocmai ca două prietine vechi, cari nu s'au văzut de mult. Imi aduc aminte, că îndată dupăce-şi publicase broşura, făcea în «Unirea» propunere concretă să se ţină sinoade la Sibiiu şi la Blaj, ca să iscălească actele unirii! O naivitate de acest fel mai cetisem la principele rus *Gagarin*, care s'a făcut iezuit şi apoi a scris spre informaţia Apusului, că cei culţi dintre Ruşi cu bucurie ar primì unirea cu Roma, dacă li-s'ar garanta păstrarea intactă a ritului oriental, căci celelalte diferenţe: filioque şi primatul, sunt numai aparenţe şi «primindu-le Grecii n'ar crede nimic nou, ci *numai cu ceva mai mult decât până atunci*».[1]

Dar, dacă teza este fals pusă, argumentele, cari ar avea să fie hotărîtoare, sunt sub toată critica. Se rup texte singuratice din scrierile părinţilor şi a diferiţilor scriitori bisericeşti, din cărţile rituale ale bisericei ortodoxe şi din actele unor sinoade, se scot din legătura vorbei în care stau acolo, spre a li-se da un înţeles contrar. Intrucât «dovezile» nu se bazează pe asemenea *interpretări tendenţioase*, recurg, ceeace e şi mai condamnabil, la ***texte falsificate*** şi recunoscute ca atari chiar din partea scriitorilor mai de seamă ai bisericei apusene. Tinărul nostru autor, nefiind întrodus în studiul anevoios al literaturii vechi bisericeşti, şi-a luat povăţuitori de rea credinţă, culegându-şi citatele din diferite scrieri ultratendenţioase ale teologiei papiste. Astfel a căzut jertfă acelei şcoale detestabile, veche de veacuri în biserica apuseană, care prinde mereu rădăcini şi între fraţii uniţi cu Roma, şi care şcoală nu cruţă nici un mijloc pentru a discredita deoparte doctrina bisericei ortodoxe, iar de altă parte pe oamenii mari ai acestei biserici! Nimenea dintre Români n'a osândit mai cu asprime aceea şcoală, care pe baza unui şir lung de falsificate a clădit întreg sistemul papismului, decât marele învăţat *Petru Maior*.[2] Noi nu identificăm biserica apuseană cu aceea şcoală, căci ştim cât au să sufere sub teroarea ei chiar unii teologi apuseni, încă dintre cei mai de valoare, ca Schell, Ehrhard, etc.; dar ceeace regretăm din inimă e, că şi unii dintre fraţii uniţi, părăsind tradiţiile bune şi înţelepte ale unui Samoil Clain

[1] La Russie sera—t—elle catholique? Paris 1856, p. 35—39.

[2] În scrierea: **„Protocanonul lui Petru Maior"**, după manuscriptul autograf existent în Academia Română, transcris şi publicat de C. Erbiceanu. Păcat, că aceasta scriere, lucrată pe baza unor studii temeinice, vrednice de un mare învăţat, este prea puţin cunoscută la noi. Cu argumente puternice scoase din sf. Scriptură, din scrierile părinţilor bisericeşti şi din istorie, se combat pe rând toate erorile, prin cari se susţine şi astăzi sistemul papismului. Cetind aceea admirabilă scriere, ori-cine se poate convinge, că eruditul ei autor a învăţat în «centrul unităţii catolice» de tot altceva, decât a se face apărător al papalităţii.

şi Petru Maior, s'au prins în mrejele acelei şcoale şi s'au făcut ucenici ai ei.

Dintre cele trei chestiuni: *primatul papal, purgatorul* şi *filioque*, de cari se ocupă des amintita broşură, ca «cea mai serioasă» o consideră pe cea din urmă, adecă dogma bisericei apusene despre purcederea Duhului sfânt «*şi dela Fiul*». Este adevărat, că aceasta a fost părerea celor mai mulţi scriitori ai bisericei ortodoxe — până la sinodul vatican din anul 1870; dar dela data aceasta încoace, ca cea mai mare pedecă a unirii bisericei ortodoxe şi a celei apusene, se consideră îndeobşte primatul şi infalibilitatea papei. Şi cu drept cuvânt! — căci dogmatizarea infalibilităţii papei nu numai a sancţionat cauza principală a desbinării bisericilor: primatul papal, ci a schimbat totodată esenţial raportul dintre bisericile desbinate şi a rupt orice punte de înţelegere reciprocă între ele. Ca principiul fundamental al doctrinei bisericii apusene,[1] dogma infalibilităţii papei, întru atâta a falşificat norma de credinţă «regula fidei» a bisericei vechi ecumenice, încât în locul mărturiei constante a bisericei din toate timpurile şi locurile, a aşezat arbitrul unui singur om.[2] Ceice nu primesc şi nu cred întocmai cele ce le decretează «ex cathedra» în materie de credinţă şi morală (şi cari terene nu aparţin, după concepţia creştină, credinţei şi moralei?), ca doctrină revelată, acel om, aceia, din punct de vedere papist, sunt eretici, pe cari îi ajunge o ploaie de anateme. Prin urmare: noi ortodocşii, fiindcă nu primim infalibilitatea papei, adecă o dogmă veche de 30 de ani, dela sinodul vatican încoace, nu suntem numai «schizmatici», ci suntem nişte încăpăţinaţi «eretici», faţă de cari curia papală şi iezuiţii ar avea să pună în aplicare toate consecvenţele, ce le scot din conceptul ereziei. Între astfel de imprejurări, celce cunoaşte toată gravitatea lor, cu anevoie

[1] Aşa numeşte papa Piu al IX-lea, într'o scrisoare adresată arhiepiscopului de München, dogma infalibilităţii: „ipsum fundamentale principium catholicae fidei ac doctrinae". Cf. I. von Döllinger's Erklärung an den Erzbischof von München-Freising.

[2] Fiii bisericei apusene pot abandona principiul vechiu: „quod semper, quod ubique, quod ab omnibus creditum est, hoc est vere propieque catholicum", căci e destul dacă zic: „cred aceasta ori aceea învăţătură, fiindcă papa cel infalibil mi-a poruncit să cred aşa". Iar că papa este infalibil, aceasta trebue să o creadă fiecare fiu ascultător al acelei biserici, — fiindcă tot papa afirmă despre sine, că este infalibil. Este adevărat, că episcopii adunaţi la sinodul vatican din 1870 au decretat, că papa este infalibil; dar toţi episcopii împreună şi oricare sinod — fără papa — sunt supuşi putinţei de a rătăcì. Infalibilitatea este o prerogativă exclusivă a papei; mărturia sa, episcopii, fie mulţi sau puţini, nu o pot nici întărì, nici slăbì. Prin urmare: decretul infalibilităţii papei, adus de sinodul vatican, are numai într'atâta putere şi autoritate, întrucât l-a acceptat papa şi l-a promulgat ex cathedra. Astfel se reduce în ultima instanţă decretul infalibilităţii la mărturia ce şi-o dă papa despre sine. Din acest cerc viţios infalibiliştii nu pot eşì, iar noi revocăm cetitorilor în memorie cuvintele ce le-a spus Dascălul cel mai mare cu 1840 de ani înainte de sinodul vatican: „De mărturisesc eu de mine, mărturia mea nu este adevărată" (Ioan 5, 31).

mai poate spera o *apropiată* reunire între biserica ortodoxă şi cea apuseană. Dogma infalibilităţii papei, care — să sperăm — este cea din urmă etapă a evoluţiei papismului, s'a ridicat între cele două biserici ca un zid chinezesc, la care mult va trebuì să roadă dintele timpului, până ce-l va face să dispară. Pe câtă vreme biserica apuseană îl va susţinea, de o reunire cu cea ortodoxă — nu poate fi vorba. Numai un naiv, care stă cu judecata la suprafaţa chestiunilor, se poate legăna în speranţe mai favorabile.

Aici este a se căuta răspunsul la întrebarea: «*unde întârzie unirea bisericilor?* Din judecata ce şi-o face autorul broşurei din chestie asupra acestei întrebări, adevărul iese foarte neîndreptăţit. «Patimi omeneşti», alimentate de biserica ortodoxă, — iată cauza desbinării! Noi nu negăm: vor fi fost în biserica ortodoxă oameni cu patimi [1] dar acestea nu pot explica, decât nişte lupte trecătoare. Pentru un fenomen istoric atât de complex şi atât de durabil, ca schizma între cele două biserici, trebue să căutăm o cauză corespunzătoare, dacă voim să-l explicăm după principiul logicei sănătoase, că ori-ce efect trebue să aibă o cauză *suficientă.* Aceasta cauză suficientă pentru regretabila desbinare a bisericilor, noi nu o putem afla în altceva, decât ***în încercările papilor de a impune bisericei universale un sistem contra fiinţei şi spiritului creştinismului, contrar aşezămintelor şi organizaţiunei bisericei lui Christos!*** Astfel privind chestiunea, înţelegem apoi pe deplin: de ce a fost în stare biserica ortodoxă să opună o rezistenţă atât de îndărătnicită acelui sistem. A fost o luptă sfântă purtată «în numele cinstei teologiei ortodoxe», în numele adevărului creştin şi-a organizaţiunei, pe care biserica a primit-o dela Christos şi dela Apostoli, spre a o păstra nealterată până la sfârşitul tuturor veacurilor!

Sfârşitul broşurei din vorbă îl formează câteva citate tendenţioase despre posibilitatea şi foloasele unirii, îndeosebi a unirii Românilor, cu biserica papală, iar ca adnex se formulează, cu acelaş scop, un şir de nouă întrebări adresate «neuniţilor» de rusul *Vladimir Soloviev*, despre care autorul broşurei a uitat să spună, că a trecut la biserica apuseană şi s'a făcut «mai papistaş decât papa» [2].

---

[1] Teologilor bisericei apusene nu le este permis să înveţe sau să scrie că «patimile omeneşti» ale papilor au produs desbinarea între biserici, căci dacă ar face-o aceasta, cad sub anatema papei Piu al IX-lea, care în vestita enciclică cu Syllabus-ul ei din 1864 condamnă şi următoarea propoziţie: «Divisioni Ecclesiae în orientalem atquae occidentalem Romanorum Pontificum arbitria contulerunt» (§ 38). Un istoric apusean, care pe bază de documente, de cari sunt multe, începând cu veacul al XI până într'al XVI, — ar îndrăznì să susţină acea teză, ar trece de eretic. Aşa se face istoria — după vederile papei!

[2] Aceasta retăcere e în stare să producă impresia, că Soloviev ar fi un ortodox, care face propagandă pentru unirea cu biserica papistă. Confratele dela «Biserica şi Şcoala», (Nr. 16) pare a fi fost sedus a crede aceasta.

Imi rămâne acum îndatorirea să examinez «argumentele», prin cari autorul broşurei vrea să probeze, că vechea biserică orientală şi părinţii ei totdeauna au recunoscut primatul papal, purgatorul şi filioque. Pentru a scurta o lucrare ingrată de a restabilì texte şi a dovedì falsificate, deocamdată mă voiu ocupa numai de «argumentele» aduse în favorul primatului şi a lui filioque, ca cele mai grave puncte de divergenţe între biserica ortodoxă şi cea apuseană. Dacă va fi de trebuinţă voiu revenì ulterior şi asupra chestiei purgatorului, în privinţa căreia deosebirile ar fi mai uşor de aplanat, cu atât mai vârtos, că papa şi teologii săi, pe timpul sinodului dela Florenţa, făcuseră multe concesiuni.[1] Adaug şi aceea, că şi asupra chestiei primatului papal şi a lui filioque mă voiu extinde numai întrucât va fi de lipsă să arăt valoarea «argumentelor» broşurei, iar nu ca să dau o combatere sistematică a acelor învăţături. La sfârşit voiu scoate şi unele concluziuni generale.

## III.

Cu privire la ***primatul jurisdicţional al papei*** susţin teza, că *vechea biserică a Răsăritului şi părinţii ei nu l-au recunoscut niciodată; tot asemenea nu l-a recunoscut nici vechea biserică a Apusului timp de câteva veacuri.* Prin urmare: primatul jurisdicţional al episcopilor din Roma *nu este o instituţie din drept divin*, ci este o instituţie, care s'a ivit în decursul desvoltării bisericeşti, ca o deviere dela organizaţia şi aşezămintele bisericei vechi. Ceice afirmă contrarul, nu pot produce, decât nişte dovezi vrednice de o teză falşă. Despre aceasta ne vom convinge examinând citatele, la cari se provoacă autorul broşurei de sub întrebare. Citate directe din sf. Scriptură nu aduce, ci numai câteva din părinţii bisericei orientale şi din diferiţi scriitori vechi şi noi. Le vom considera pe rând:

1. *Sf. Ioan Gură de aur* ar fi recunoscând primatul papal, fiindcă — pe *Petru* îl numeşte «principele apostolilor, cel dintâi în biserică»,[2] «pe care l-a pus (Domnul) mai mare peste lumea întreagă... sub al cărui arbitriu şi putere a supus toate».[3]

Dar ce rezultă de aici? Rezultă doar' că, deoarece acest sf. părinte aduce apostolului *Petru* laudele de mai sus: i-ar fi recunoscut *papei* un primat jurisdicţional asupra întregei biserici?

[1] Vezi scrierea: «Ueber die Wiedervereinigung der Christlichen Kirchen» de I. von Döllinger. Nördlingen 1888, pag. 45.

[2] «Apostolorum princeps, in Ecclesia *primus*» De elemosyna homilia III, citat după Migne; eu întrebuinţez ediţia lui Montfaucon, în care omilia aceasta poartă titlul «De poenitentio» III.

[3] «quem toti orbi terrarum praefecit, Petrum... cuius arbitrio et potestati cuncta permisit». In s. Ignatium martyrem.

Pentru autorul broșurei aceasta ar fi logica citatului; dar pentru a face aceea concluziune lipsește premisa, că: având Petru un asemenea primat, l-ar fi lăsat de moștenire episcopului din Roma. Sf. Ioan Gură de aur nu recunoaște însă nici apostolului Petru, nici episcopului din Roma, dreptul la un primat jurisdicțional asupra bisericei. Voiu dovedì aceasta și într'un articol deosebit, fiindcă cu ocazia împlinirii alor 1500 de ani dela moartea acestui sf. părinte, s'a făcut mare abuz de cuvintele lui.

Autorul broșurei, mai având puțină răbdare la cetit, putea înțelege ușor: de ce numește sf. Ioan pe apostolul Petru «principele (în grecește: *ἡ κορυφὴ τῶν ἀποστόλων* = corifeul) apostolilor, cel dintâi *în* biserică», căci câteva șire mai la vale, în aceiaș omilie, se explică însuș, zicând despre sf. Petru, că este «marele apostol, cel *dintâi dintre* învățăcei, cel *dintâi chemat* și cel *dintâi ascultător*».[1] Aici e vorba de întâietatea chemării și a ascultării, iar nici decum de vre-o întâietate jurisdicțională». «*Cei dintâi* între apostoli» numește sf. Ioan Gură de aur și pe Iacob și Ioan;[2] precum și titlul de «*principe*» sau «*corifei*» îl dă și altora dintre apostoli.[3] De asemenea zice și despre apostolul Ioan, în rând cu Petru, că aveau să primească «*epitropia lumei întregi*»,[4] iar despre sf. Pavel afirmă, că «i-s'a încredințat *toată lumea* și sub purtarea de grijă a lui se aflau *toate bisericile de sub soare*»,[5] și într'alt loc zice: «de multeori și îngerilor li s'au încredințat diferite popoare, dar nici unul dintre dânșii n'a cârmuit poporul ce i-s'a încredințat, *precum a cârmuit Pavel lumea întreagă*.... Arhangelului Mihail i-s'a încredințat poporul jidovesc, lui Pavel însă i-s'a încredințat pământul și marea, părțile locuite și nelocuite».[6] Istoricul Eusebiu din Cesarea Palestinei, citând pe Hegesipp, zice despre Iacob, fratele Domnului, că: «a primit biserica îm-

---

[1] Citez în traducere latină ca să se vadă identitatea cuvintelor: «Apostolum magnum, primum discipulorum, *primum vocatum*, et *primum obedientem*». Ed. Montfaucon, Tom. II, pag. 300.

[2] In cap. I epist. ad Galat. zice: «Nam Petrus, Iacobus ac Ioannes... cum essent inter apostolos primae dignitatis (în textul original: *οἱ πρῶτοι τῶν ἀποστόλων*)» Montf. Tom. X, pag. 658.

[3] In Matthaeum hom. XXXII: «Marcus vero secundum dignitatem posuit illos: etenim post duos coryphaeos (grec. *μετὰ δὲ τοὺς δύο κορυφαίους*), Andream numerat». Montf. Tom. VII pug. 368.

[4] In Ioannem hom. LXXXVIII: «Quia enim orbis terrarum curam (grec. *τὴν ἐπιτροπὴν*) suscepturi erant» ... Montf. Tom. VIII pag. 528.

[5] De elemosyna: «ille (Paulus) cui totus orbis ereditus et cui curae erant omnes sub sole Ecclesiae»... Montf. Tom. III. pag. 256.

[6] De laudibus s. Pauli hom. II: «Et Angelis quidem saepe diversarum gentium cura commissa est, sed nullus illorum ita creditum sibi populum gubernavit, ut Paulus universum gubernavit orbem... Michaeli gens commissa est Iudaeorum: Paulovero terra ac maria otque universi orbis habitatio, ipsumque desertum». Montf. Tom. II, pag. 485—486.

preună cu apostolii».[1] Şi alţi scriitori şi părinţi bisericeşti dau singuraticilor apostoli aceleaşi epitete, pe cari sf. Ioan Gură de aur le dă sf. apostol Petru; dar urmează oare de aici, că ei ar fi voit să atribue acelor apostoli vre-un primat jurisdicţional? De sigur, că nu! Dar, dacă nu admitem aceasta cu privire la Pavel, Ioan, Iacob etc. — atunci în mod consecvent şi logic *nu trebue să o admitem nici referitor la Petru.* Sf. Ioan Gură de aur dând lui Petru, ca şi celoralalţi apostoli, diferite epitete, le aduce numai *laude*, dar prin aceasta nici decum nu voeşte să-i atribue căruiva un primat de jurisdicţie asupra întregei biserici. Dar încă papei dela Roma?!

Ceice caută astfel de «argumente» din scrierile părinţilor bisericeşti şi din cărţile rituale ale bisericii noastre în sprijinul primatului papal, ar putea învăţa dela *Petru Maior* cum să se tâlcuească, care aşa zice: «Drept aceea, când vei cetì în cărţile sfinţilor Părinţi laude minunate spre sfântul Petru, crede-le toate. Căci nu e limbă, care să poată număra laudele, de care el întru apostolia sa s'a făcut vreadnic. Iar când vei auzì dând titluri sf. Petru şi laude, care se văd a însemna lui Petru a fi dată mai mare putere, decât celorlalţi Apostoli, *zi că aceastea sânt laude, iar nu dogmă. Căci bine ştia sfinţii Părinţi, că nicăiri a fi dată acea treaptă de putere lui Petru, nu se află.* Cumu-i când chiamă sf. *Ioan Gură de aur* pe Petru gura Apostolilor. Au vei crede, că ceialalţi Apostoli n'au avut gură? Că ceialalţi Apostoli nu putea vorbì nemica fără de Petru? Apoi aceleaşi titluri, care dau sf. Petru, le dau şi celorlalţi; numesc sfinţii pe Petru *corifeu Apostolilor*, dar acelaş titlu îl aflu dat şi lui Ioan, căci sf. Ioan cu rostu de aur în Omilia a 10-a despre fapt. Apost. unde vorbeaşte despre robia lui Ioan Apostolul aşa grăiaşte: «Vezi, carii se prind corifeii Apostolilor». Despre acelaşi felıu de titlu în Omilia 26 zice: «Vezi, că căpetenia chefalaion (κεφαλαῖον) pe lângă aceşti trei era, şi mai ales pe lângă Petru şi Iacob» etc.[2]

Însemn în fine, că sf. Ioan Gură de aur nici unul din locurile sf. Scripturi, pe cari teologii apuseni vreau să bazeze primatul papal, nu-l interpretează în sensul acestuia.[3] Şi ştia tâlcuì bine dumnezeieştile scripturi.

---

[1] Hist. eccles. II, 25. Ceice se interesează de părerile istoricului Eusebiu din Cesarea cu privire la primatul episcopilor romani, pot să cetească un instructiv articol (scris în l. germană) în «*Revue internationale de Théologie*», care apare în Berna sub conducerea «catolicilor vechi», 1909, fascicolul 65 şi 66.

[2] «Protocanonul lui Petru Maior» etc., pag. 35.

[3] Vezi: In Matthaeum hom. LV; în cap. I. epist. ad Galat. coment. etc. Montf. tom. X, pag. 657.

2. Cu acelaş rezultat se provoacă autorul broşurei şi la sf. *Grigore de Nissa*, care ar fi recunoscut primatul *papal* — deoarece zice, că *Petru* este «capul apostolilor»... că «biserica lui Dumnezeu pe el este întărită, fiind acesta amăsurat ***prerogativei*** date lui de Domnul peatra tare și neînfrântă, pe care a zidit mântuitorul biserica.» [1] Credinţa lui Petru este «tăria bisericii întregi» [2] «Isus Christos prin Petru a dat celoralalţi episcopi cheia slujbelor cereşti.» [3]

Cu privire la interpretarea acestui citat în favorul primatului papal, se potrivesc cuvintele lui *Petru Maior*, care desaproabă «obiceiul celorce în toată mişcarea şi în toată slova află taină pentru înălţarea Papei.... [4]: «Drept aceia fără măsură înalţă pe sf. Petru şi prea cu asupră măresc puterea lui şi osebirea de ceialalţi apostoli, *nu pentru ca să laude pe sf. Petru*, ci ca apoi *să aibă de unde trage cu viclenie înălţarea, vâlfa, tiful şi monarhia papii cea de linişte şi de dragoste stricătoare*».

Mai întâi voiu restabilì în traducere corectă înţelesul adevărat al cuvintelor sf. Grigore de Nissa:

«Se prăznuieşte amintirea lui Petru, capul apostolilor, şi *împreună cu el* sunt preamăriţi ceialalţi membri ai bisericei, și se întăreşte biserica lui Dumnezeu. Căci amăsurat ***darului*** care i-s'a dat lui de către Domnul, el este statornica și cea *mai* tare piatră, pe care a zidit Mântuitorul biserica.» [5]

Prin traduceri tendenţioase nu se pot atribuì apostolului Petru «prerogative», pe cari nu le-a avut! Cât de departe era sf. Grigore de Nissa de a recunoaşte ap. Petru asemenea «prerogative» faţă de ceialalţi apostoli, se poate vedea din cuvintele următoare ale *aceleiaş* cuvântări panegirice. [6]

«Prăznuim cu osebire astăzi pomenirea celorce au strălucit prin o mare şi strălucită lumină de evlavie; vreau să zic de: Petru, Iacob şi Ioan, cari sunt ***vârfurile*** (principii, capetele) *soborului apostolic...* Apostolii Domnului au fost stele, cari au luminat tot ce este sub soare. *Capii* (principii) *lor şi şefii*: Petru

---

[1] Laudatio (II) sancti Stephani.

[2] Ibidem.

[3] De castigatione.

[4] «Protocanon» etc. pag. 45 şi 18.

[5]) *„Μνημονεύεται Πέτρος κεφαλὴ τῶν ἀποστόλων, καὶ συνδοξάζεται μὲν αὐτῷ τὰ λοιπὰ μέλη τῆς ἐκκλησίας, ἐπιστηρίζεται δὲ ἡ ἐκκλησία τοῦ Θεοῦ. Οὗτος γάρ ἐστι κατὰ τὴν δοθεῖσαν αὐτῷ παρὰ τοῦ κυρίου δωρεὰν ἡ ἄρραγης καὶ ἰσχυρωτάτη πέτρα, ἐφ' ἣν τὴν ἐκκλησίαν ὁ Σωτὴρ ᾠκοδόμησε".* Cf. *Wladimir Guettée:* Papalitatea schismatică etc. trad. rom. de fostul mitropolit primat Iosif Gheorghian, ed. II 1906, pag. 154.

[6] Citatele următoare din sf. Grigore de Nissa sunt luate după scrierea: Papalitatea schismatică, de W. Guettée, trad. de mitropolitul Iosif. pag. 154—155.

Iacob și Ioan, a căror mucenicie o sărbăm astăzi, au suferit în diferite chipuri... E drept a serbătorì în aceiaş zi pomenirea acestor oameni, pe cari i-am numit, nu numai pentrucă au fost la fel în propoveduirea lor, ci și pentru ***egalitatea demnității lor*** (τὸν ὁμότιμον)»...

«Acela (Petru), care ține locul întâi (πρωτοστάτης) și care este şeful soborului-apostolic, a primit favoarea unei măriri, ce se cuvenea vredniciei sale (scil. *personale)*, fiind cinstit cu o pătimire asemenea aceleia a Mântuitorului... Însă lui Iacob i-s'a tăiat capul, dorind de legătura (aspirând la posesiunea) cea cu Christos, care este ***într'adevăr*** (ὄντως) ***capul său***, căci capul creştinului este Christos, și el este totdeodată ***șeful bisericei întregi***» ...

«Ei sunt (apostolii) *temeliile* bisericei, stâlpi și întărirea adevărului. Ei sunt izvoarele nesecate ale mântuirei, din cari curg şiroaie îmbelşugate de Dumnezeească învățătură».

Fără a ridica pe Petru întru nimic mai presus de Iacob şi Ioan, sf. părinte continuă:

«Dară nu am grăit toate acestea *pentru a înjosì pe ceialalți apostoli*, ci pentru a mărturisì despre *virtutea* acelora, de cari vorbim, sau ca să zic încă mai bine: spre a aduce *laudă obștească tuturor apostolilor*».



Cât de frumos se confirmă, prin cuvintele acestui sf. părinte, cele ce le spune Petru Maior: «iar când vei auzì dând *titluri* sf. Petru și *laude*, care se văd a însemna lui a fi dată mai mare putere decât celoralalţi apostoli, zi că acestea sunt ***laude***, iar nu ***dogmă***» — laude, care se referesc la ***virtutea personală*** a apostolului Petru, iar nu la fictiva «prerogativă» a primatului său. Ca să înţeleagă oricine, că nu se cugetă la vre-o «dogmă a primatului», sf. Grigore de Nissa adauge:

«***Cât pentru adevărul dogmei***, asemenea membrelor — ei (apostolii) înfăţişează un acelaş trup, şi, *dacă un membru se proslăveşte*, precum zice apostolul (I. Corint. XII. 26), *toți ceialalți se proslăvesc împreună cu dânsul.* După cum lucrările lor pentru religie *le-au fost de obște*, asemenea *și cinstea*, ce li-se cuvine pentru propoveduirea credinţei: *le este aceiaș și deopotrivă*». Şi iarăş:

«Pentruce ne-am sfiì întru a voì să grăim ceeace este mai presus de puterea noastră, și de a ne sârguì spre a sărbătorì cu vrednicie virtutea apostolilor? Laudele noastre nu se îndreaptă cătră Simon (Petru) ***ci la tăria de credinţă, care slujeşte de sprijin bisericei.*** Nu lăudăm nici pe fiii lui Zevedei (Iacob și Ioan), ci pe *Voanerghesi,* ceeace vrea să zică *fiii tunetului*».

Nici acest sf. părinte nu interpretează cuvintele sf. Scripturi într'un sens favorabil primatului lui Petru, şi, după aceste lămuriri, credem, că cu atât mai puţin se poate provoca cineva la mărturia lui în sprijinul primatului papal.

3. Abia în al treilea rând ajunge autorul broşurei la cel mai bogat arsenal de «argumente» pentru primatul jurisdicţional al papei. Pentru de a cunoaşte mai deaproape acest arsenal, las să urmeze următoarele lămuriri:[1]

Cam pe la mijlocul veacului al IX-lea apărù în Apus o colecţiune de canoane şi decretalii, care purta iscălitura caracteristică: *Isidorus Mercator.*[2] Pe lângă un material, care se afla şi în alte colecţiuni similare de drept bisericesc, acest neguţător, cum însuş se numeşte, mai punea în circulaţie şi o marfă nouă: cam o sută de decretale atribuite papilor celor dintâi veacuri creştine, apoi câteva scrisori puse pe numele altor căpetenii bisericeşti, şi în sfârşit acte de-ale unor sinoade. Toată marfa aceasta, care se îmbia spre cumpărare acum pentru prima oară, *era falşificată cu intenţie.* Scopul nemijlocit al falşificatorului a fost, ca să asigure episcopilor o mare independenţă faţă de mitropoliţii lor şi faţă de puterea lumească. Acest scop se putea ajunge însă numai prin o astfel de ridicare şi extindere a puterii papale, care în ultimele sale consecvenţe avea să ducă la acel sistem monarhic absolutist, care în biserica apuseană a schimbat din temelie organizaţia bisericei vechi.



Cine a fost falşificatorul decretalelor pseudo-isidoriane, până astăzi nu s'a putut constata. Dar scopul, ce l-a avut în vedere, şi l-a ajuns, mai ales în ce priveşte creşterea puterii papale. Căci ajungând acele documente falşificate la cunoştinţa Romei, papii le-au primit cu lăcomie, le-au considerat ca autentice şi s'au provocat la ele, ca să-şi sprijinească pretenţiile de stăpânire asupra Apusului şi chiar a Răsăritului. Va fi adevărat ceeace afirmă unii apărători mai noi ai papalităţii, că unele dintre drepturile garantate papilor în acele documente falşe, le-ar fi avut în biserica apuseană şi de mai nainte «căci Romei încă din vreamurile ceale de demult începuse a-i răsărì coarne, care după curgerea vremilor mai tare şi mai tare au crescut, cât în suta a patra aşa grăia sfântul Marele Vasilie, dascălul a toată lumea, despre Roma:

[1] Cf. «Der Papst und das Concil» de Ianus. Leipzig, 1869, pag. 100 şi următ.; apoi „Decretales Pseudo-isidorianae et capitula angilramni“ de Paulus Hinschius. Lipsiae, 1863.

[2] In alte manuscripte faisificatorul se numeşte pe sine Isidor Peccator. Cf. Prof. Eusevie Popovici: „Istoria bisericească“ trad. de epp. Athanasie şi Gherasim. Bucureşti 1900. Vol, I, pag. 646—647.

*Scârbitu-m'am de mândria bisericii aceiea».*[1] Totuş, acelea drepturi, pe cari le-ar fi avut deja papii când apăruse colecţiunea lui Pseudo-Isidor, căpătară pe baza falşificatelor acestuia, o sancţiune istorică prin autoritatea închipuită a celor mai vechi papi. Pe lângă acele drepturi, colecţiunea falşelor decretale mai acordă papilor altele noui, cari nu le avuseră mai nainte şi cari aveau să lărgească peste măsură sfera puterii papale. Deja Nicolae I, cel dintâi papă, care a cunoscut decretalele pseudo-isidoriane, păşeşte cu pretenţii îndrăzneţe de absolutism papal chiar şi faţă de biserica Răsăritului[2] (în chestia dintre Ignatie şi Fotie); iar «când învăţătura cea blăstămată a lui Isidor Mercator tot Apusul îl cuprinsease: pe papa monarh şi în bisearică şi în cetate îl înălţase, pe toţi creştinii din Apus sub jugul cel de robie al papei îi băgase, Răsăritului prilej de despărţire dela biserica Apusului dădu carea împărecheare şi Apusul şi Răsăritul cu amari lacrămi până în zioa de astăzi o plânge...»[3]

Colecţiunea decretalelor pseudo-isidoriane a trecut, în măsură mai mare sau mai mică, în colecţiile următoare de drept bisericesc apusean din veacul al X-lea şi XI-lea. Dacă papii acelui timp n'au scos ultimele consecvenţe practice ale sistemului cuprins în acele falsificate, cauza este a se căuta în faptul, că aproape toţi acei papi, cu foarte puţine excepţiuni, au fost oameni decăzuţi, cari n'au făcut nici o cinste scaunului lor. Dela Nicolae I, (859—867), Grigorie al VII-lea (1073—1095) a fost acel papă cutezător, în a cărui conştiinţă sistemul monarhiei universale a papilor a ajuns la deplină desvoltare. Aderenţii *şcoalei gregoriane* a dreptului bisericesc apusean au scos din decretalele pseudo-isidoriane tot, ce putea servì în folosul acelei monarhii, mai sprijinindu-o încă şi din partea lor prin nouă falsificate. Dar cel mai puternic sprijin de această natură l-a primit sistemul papismului medieval prin lucrarea unui profesor din Bologna, cunoscută îndeobşte pe terenul dreptului bisericesc sub numirea: *Decretum Gratiani.* La compunerea acestei lucrări (către mijlocul secl. XII-lea), care în scurtă vreme a înlăturat toate colecţiunile de drept bisericesc mai vechi şi a servit de bază pentru legislaţia papală ulterioară, autorul a întrebuinţat în bună credinţă şi falsificatele pseudo-isidoriane, precum şi cele ale juriştilor gregoriani, mai adaogând altele dela sine.[4] Sistemului papal isidorian-grego-

---

[1] «Protocanonul lui Petru Maior» etc. pag. 47.

[2] Eus. Popovici, op. cit., vol. I, pag. 684.

[3] «Protocanonul» etc. pag. 46—47.

[4] În spiritul sistemului papal, desfăşurat în Decretul lui Graţian, a scris papa Inocenţiu al III-lea patriarhului din Constantinopol: «Dominus Petro non solum universam Ecclesiam, sed totum reliquit seculum gubernandum».

rian, completat prin Graţian, i-a dat *Toma de Aquino* prin autoritatea sa de cel mai însemnat teolog şcolastic al evului mediu — aşazicând: sancţiune dogmatică, şi sprijinindu-l pe falsificatele mai proaspete ale unui călugăr dominican, l-a susţinut[1] şi faţă de Greci prin concluzia, că: vechea biserică orientală totdeauna l-a recunoscut!

Astfel au ajuns falsificatele lui Isidor Mercator la loc de frunte în cele mai însemnate colecţiuni de drept bisericesc «latino-medievale». Dela veacul al X-lea până la al XV-lea, în biserica apuseană nu s'a îndoit nimenea despre autenticitatea lor. Când apoi dela *Nicolae Cusanul* încoace s'au ridicat glasuri tot mai multe şi mai categorice în contra autenticităţii acelor documente, curia papală şi-a dat toată silinţa ca să o susţină; dar când părerea contrară se generalizase pretutindenea, spre sfârşitul veacului al XVIII-lea a recunoscut şi papa Piu al VI-lea falsificatul. De atunci încoace nimenea nu se îndoieşte de el. Chiar şi iezuiţi, ca pater-ul Regnon, recunosc că: «înşelătorul şi-a ajuns într'adevăr scopul, a schimbat disciplina bisericei precum a voit, — dar decadenţa generală n'a putut-o oprì. Dumnezeu nu binecuvântă înşelăciunea; falsele decretale au produs numai stricăciune».[2] Dar dacă aceasta aşa e: atunci cum stăm cu *sistemul* clădit pe baza acelei înşelăciuni? Sistemul rămâne — zic apusenii, ca un zid de separaţiune între bisericile creştine — adaugem noi.

După această digresiune necesară, revin la obiect. Între documentele falsificate de Isidor Mercator se află şi o scrisoare, pe care ar fi trimis-o sf. *Atanasie cel Mare*, episcopul Alexandriei, dimpreună cu episcopii egipteni — papei Marcu, ca să-l roage să le trimită exemplare adevărate de ale hotărîrilor sinodului ţinut la Nicea, deoarece pe ale lor le-ar fi ars arienii. Autorul broşurei din vorbă, vrând să ne însufleţească cu orice preţ pentru primatul papal, face provocare şi la aceea scrisoare, în care marele «Doctor Ecclesiae» i-ar fi zis lui Marcu «papă al bisericei întregi», scaunul dela Roma l-ar fi numit «mama şi capul tuturor bisericilor», iar către sfârşitul epistolei i-ar fi dat papei asigurarea: «*ai tăi suntem, supuşi îţi suntem şi voim să-ţi fim totdeauna împreună cu toţi ceice sunt nouă încredinţaţi*».[3] Dar

---

[1] Într'o scriere specială: «Contra errores Graecorum».

[2] Etudes de Theologie, par les P. P. Iésuites à Paris, Novembre 1866. Cf. Ianus: «Der Papat u. das Concil, pag. 426.

[3] «Domino sancto et apostolici culminis dignitate venerando Marco... universalis ecclesiae papae... Obtamus ut a vestrae sanctae sedis ecclesiae auctoritate quae est mater et caput omnium ecclesiarum... Vestri sumus vobisque oboedientes cum omnibus nobis commissis et sumus et esse semper volumus». Paulus Hinschius: «Decretales Pseudo-isidoriane» etc. pag. 451—2. Pseudo-Isidor a falsificat şi un răspuns, pe care papa Marcu l-ar fi trimis lui Atanasie şi episcopilor egipteni.

nu, — «părintele ortodoxiei» n'a fost în stare să scrie aşa ceva. În urma lămuririlor, ce le-am dat mai sus asupra isprăvurilor lui Isidor Mercator, mă cred dispensat de a dovedì şi în special falsificatul acelei scrisori.[1] Presupun, că zelosul nostru apărător al primatului papal şi-a scos citatul atribuit sf. Atanasie cel Mare din vre-o carte slabă de teologie ultra montană, care l-a indus în eroare.[2] Altcum trebue să dispereze cineva cu totul de cauza primatului papal în faţa forului ştiinţii, dacă mai recurge şi astăzi la astfel de dovezi «latino-medievale».

4. O altă mărturie din răsărit în favorul primatului papal ar fi a lui *Teodor Studitul*, care a murit la anul 826. Autorul broşurei, de care ne ocupăm, se află în rătăcire, când citează pe acest scriitor, poate pentru a da o mai mare importanţă cuvintelor lui, în rândul «*părinţilor* mai de frunte ai bisericei orientale». Adevărul uşor de ştiut e, că şirul părinţilor bisericeşti din răsărit se sfârşeşte în suta a 8-a cu sf. Ioan Damaschin, pe când superiorul mănăstirei călugărilor studiţi a trăit ceva mai târziu.

Deci acest *scriitor* bisericesc ar fi recunoscând primatul papal, fiindcă numeşte pe papa Leon al III-lea «păstor suprem al bisericei de sub cer»[3] iar papei Paschalis îi scrie: «tu eşti Petru, fiindcă tu posezi şi faci strălucit scaunul lui Petru[4]; ţie ţi-a zis Christos; şi tu oare-când întorcându-te, întăreşte pe fraţii tăi. Acum e timpul şi locul spre a-ţi deprinde *drepturile* (corect tradus: spre a-ţi împlinì aceasta *datorie* dumnezeiască); ajută-ne fiindcă ţi-a dat Dumnezeu putere spre aceasta, căci de aceea eşti principile nostru al tuturora».[5]

Dar nici aceste *laude* aduse papilor nu dovedesc nimic în favorul primatului, căci îşi găsesc explicarea deplină în împrejurările, între cari au fost scrise. Sf. Teodor Studitul purta o luptă făţişă şi neînfricată în contra împăraţilor bizantini iconoclaşti, din partea cărora a avut să îndure multe persecuţiuni. Din mijlocul

---

[1] De altcum se poate dovedì uşor şi numai prin faptul, că în timpul episcopatului de scurtă durată alui Marcu (dela 18 Ianuarie până la 6 Octomvrie a. 336), Atanasie nu se afla în Alexandria, ci petrecea în exil la Trier, unde a stat dela a. 335—337.

[2] De altcum scrisoarea pseudo-isidoriană o citează după Migne. (Patrol. gr. tom. XXVIII. pag. 1445). Se poate să nu se spună la Migne, că este falsificată? Cu greu cred. Ar fi trist de tot, dacă aflând falsificatul, a ţinut totuş să facă provocarea la el, ca la o dovadă autentică.

[3] Theod. Stud. ed. Sirmond. Epist. l. I, 33, Opp. V, 300, 301.

[4] Pe atunci era deja răspândită şi în Răsărit şi primită tradiţia posterioară şi contrară documentelor celor mai vechi, că Petru ar fi fost cel dintâi episcop pe scaunul din Roma.

[5] Şi aceste cuvinte sunt traduse tendenţios, căci în textul grecesc se zice: „*ἔχεις τὸ ἰσχύειν παρὰ θεῷ ἐκ τοῦ πάντων πρωτεύειν*“ Op. cit. l. II, ep. 12 pag. 397.

acelor lupte și persecuții, el scrise mai multor episcopi, între cari și papilor din Roma, rugându-i de sprijin. Ca să-i predispună în favorul său și a cauzei ce o apăra, el le aduse diferite laude și îi împodobì cu epitete frumoase, dar de sigur fără să se gândească a-le atribuì prin aceasta vre-un primat de jurisdicție asupra bisericei. Cei-ce în laudele aduse episcopilor din Roma găsesc confirmarea dogmatică a primatului papal, aceia în mod consecvent ar trebuì să găsească confirmat dreptul la un asemenea primat jurisdicțional *și pe seama celorlalți episcopi*, cărora sf. Teodor le dă titluri egale cu ale celor din Roma. Dacă o atare concluziune ar fi în stare să-i atragă unui teolog apusean pedeapsa censurei, atunci ea nu poate fi îndreptățită nici cu privire la papa.

Cât de puțin recunoscù sf. Teodor eroarea ce i se atribue, se vede din faptul, că el susținù cunoscuta *teorie patriarhală*, conform căreia episcopul Romei este tot așa un patriarh, înzestrat cu aceleași drepturi, cu aceiaș autoritate și putere, ca și ceialalți patru patriarhi ai răsăritului. Deosebirea între dânșii se referea numai la onoare, întrucât patriarhul Romei în ordinea înșirării ocupă locul prim. Aceasta rezultă din următoarele cuvinte, pe cari sf. Teodor le-a scris drept răspuns la încercările împăratului de a silì pe ortodocși să facă pace cu iconoclaștii: «Aici nu e vorba de lucruri vremelnice și lumești asupra cărora are să decidă împăratul și tribunalul lumesc, ci se tratează de dumnezeeștile și cereștile dogme, cari au fost încredințate (asupra cărora au să hotărască) numai acelora, cărora le-a zis Domnul: tot ce veți lega ori veți deslega pe pământ, va fi legat ori deslegat și în cer. Cui a spus Domnul acestea? Apostolilor și urmașilor lor. Și cine sunt urmașii apostolilor? Acela, care astăzi ocupă scaunul *întâi* dela Roma, acela care șede pe scaunul *al doilea* dela Constantinopol [1] apoi patriarhii din Alexandria, Antiohia și Ierusalim în al treilea, al patrălea și al cincilea loc. *Aceștia sunt celea cinci vârfuri* (cei cinci principi corifei) *ale puterii bisericești;* ei au chemarea de a hotărî asupra dumnezeeștilor dogme.» [2] Fiindcă episcopul Romei era în Apus singurul patriarh, el avea o mare vază; din cauza aceasta a fost firesc ca sf. Teodor să i-se adreseze și lui, măgulindu-l și cerându-i ajutor în lupta contra iconoclaștilor. Dar primatul jurisdicțional al papei — nu l-a recunoscut.



---

[1] Conform cu canonul al III-lea al sinodului al doilea ecumenic, ținut la Constantinopol (381) care a hotărît: «Episcopul însă al Constantinopolei, să aibă proiomiile (presvia) cinstei, după episcopul Romei, *pentrucă* ea este noua Romă». Prin urmare și episcopul roman avea locul prim, *fiindcă* era al Romei celei vechi, deci pentru însemnătatea orașului. Vezi: Pidalionul. Neamțul 1844, pag. 101.

[2] Theod. Stud. op. cit. II, 129, pag. 582.

5. Dacă până spre mijlocul veacului al IX-lea, prin urmare în tot timpul *părinţilor bisericeşti* şi a *sinoadelor ecumenice*, precum şi ceva după aceea, vechea biserică a Răsăritului n'a recunoscut niciodată primatul papal, — atunci e evident, că acest primat nu este o instituţie de origine divină, ci este o inovaţie a papilor, care a stricat rânduiala din biserica lui Christos. Dacă mai bine de opt veacuri de vieaţă bisericească n'au putut da nici o dovadă despre recunoaşterea primatului papal, atunci din capul locului trebue să fie zadarnică încercarea de a căuta astfel de dovezi la scriitorii bisericei răsăritene din timpurile următoare. Totuş, autorul broşurei din chestie întreprinde şi aceasta încercare, afirmând că «chiar şi dintre neuniţi mulţi au recunoscut şi recunosc primatul papal». Aşa d. ex. înainte de schizma din 1054:

*Patriarhul Fotie* ar fi recunoscut primatul lui Petru, când îl numeşte «principele apostolilor, corifeul apostolilor, căruia i-s'au concrezut cheile şi întrările porţilor cereşti», care a luat asupra sa «grija lumei întregi».[1]

Nu va fi visat Fotie niciodată, că va ajunge şi la cinstea aceasta, de a fi chemat ca mărturie în favorul primatului jurisdicţional al papilor. Cine cunoaşte cât de puţin vieaţa şi ideile acestui mare învăţat al timpului său, ştie, că renunţă categoric la o asemenea cinste. De altcum aceasta ne-o dovedesc îndestul aceia dintre teologii apuseni, cari consideră pe Fotie de începătorul schizmei între biserica apuseană şi cea răsăriteană, fiindcă din patimă şi îngâmfare n'a voit să recunoască primatul papal.

Cât pentru valoarea citatelor de mai sus cu privire la pretinsul primat jurisdicţional al apostolului Petru, credem a fi dat desluşiri suficiente în cele ce le-am spus referitor la sf. Ioan Gură de aur. Cine vrea să cunoască mai amănunţit părerile lui Fotie despre primatul papal, să cetească scrierile polemice ale lui în contra latinilor.

6. După schizma cea mare *Teofilact* († 1107) arhiepiscopul Bulgariei, deşi aduce mai multe acuze latinilor, totuş primatul lui Petru l-ar fi recunoscut, căci zice: «Christos a concrezut lui Petru prezidenţa peste toţi credincioşii... scaunul lumei întregi... biserica ce trebue instruată în credinţă».

Este adevărat, că acest scriitor bisericesc «ştia să unească ortodoxia cu direcţia moderată în privinţa punctelor de diferenţă

[1] Ad. Amphiloch. *Ἀμφιλόχια* Q. 97 (al. 260 vel. 251); Epistolae (ed. Richardum Montacutium. Londini 1651), ep. către Mihail principele Bulgariei. La acest loc, în aceiaş propoziţie, în care numeşte pe Petru «corifeu al apostolilor», îi zice lui Pavel mare învăţător al bisericei *ὁ μέγας τῆς ἐκκλησίας διδάσκαλος*)»; ad Amphil. Qu. 96 zice că: «avea să i-se încredinţeze marelui Petru grija lumei întregi».

între biserica orientală şi occidentală»[1] — dar primatul jurisdicţional al papilor nu l-a recunoscut. Cum putea un bun exeget al sf. Scripturi, care a fost Teofilact, să dea de minciună pe sf. apostol Pavel, care a zis despre sine: «că socotesc, cumcă cu nimic nu sânt mai de jos decât apostolii cei mai mari». (II. Corint. 11, 5)? La interpretarea acestor cuvinte, zice Teofilact: «Vezi însă o cetitorule, *smerita* cugetare a lui Pavel; socotesc, zice, adecă gândesc şi mi se pare şi nu hotărîtor întăresc aceasta; şi zice: *nu mai de jos decât* apostolii îndeobşte, ci decât *cei mai mari*, făcând aluziune la *Petru*, *Ioan* şi *Iacob*».[2] La tâlcuirea altui loc zice: «Se arată însă Pavel aicea pe sine *de o cinste cu Petru* (*ἰσότιμον τῷ Πέτρῳ*), fiindcă însuş Dumnezeu, care a dat lui Petru lucrarea evangheliei şi apostolia cea către Evrei, acelaş Dumnezeu a dat şi lui Pavel apostolia la neamuri».[3] Tot despre Pavel, interpretându-i cuvintele: «grije de toate bisericile», (II Corint. 11, 28) zice: «aceasta pune vârf tuturor, căci dacă celce are să poarte grijă de o singură casă şi spre aceasta mai are slugi şi îngrijitori, nu poate resufla (de griji): ce urmează de aici, că pătimea un singur suflet, care între atâtea primejdii *purta grijă de toată lumea* şi de toate sufletele».[4] Atari locuri, din cari rezultă, că Teofilact nu a recunoscut apostolului Petru vre-un primat jurisdicţional, deosebit de chemarea şi drepturile celoralalţi apostoli asupra bisericei, am putea cita multe din comentariile sale. Cetind cu luare aminte explicarea cuvintelor dela Luca 22, 32: «întăreşte pe fraţii tăi», după cum a dat-o Teofilact şi după cum a făcut-o sinodul vatican din 1870 în favorul papalităţii, oricine se poate convinge de deosebirea esenţială, ce există între acele două explicări.

7. Pe cât de îndrăzneaţă, pe atât de nesucceasă este invocarea mărturiei lui *Nil Cabasila*, arhiepiscop de Tesalonic († la 1361 înainte de a-şi ocupa scaunul), în favorul papismului. Dela acest scriitor avem, între altele, o lucrare specială *în contra* primatului papal, care lucrare se considera atât de reuşită, încât un sinod particular din Constantinopol, ţinut înainte de plecarea Grecilor la sinodul din Ferrara, însărcină pe Marcu Eugenicul şi pe Georgie Scolarul să o studieze temeinic în vederea pertractărilor de reunire dintre biserica răsăriteană şi apuseană. În aceasta scriere Nil Cabasila contestă originea divină a primatului papal,

[1] Eus. Popovici, op. cit. vol. II, pag. 137.

[2] Theophylacti Bulgariae Arhiepiscopi opera omnia. Venetiis, 1755. Tom. II, pag. 300—301. Comentariile la epistolele pauline sunt traduse şi româneşte de mitropolitul Veniamin Costache. Bucureşti, 1904.

[3] Op. cit. Tom. II, pag. 335.

[4] Op. cit. tom. II, pag. 308.

contestă dreptul de jurisdicţie al papilor asupra bisericei; nu admite, că episcopul Romei ar fi în alt înţeles succesor al lui Petru, decât în care înţeles sunt urmaşi ai lui Petru şi ai celoralalţi apostoli *toţi episcopii bisericei.* Locul de «primus inter pares» l-au dat episcopului roman părinţii bisericeşti şi unii împăraţi pioşi *pentru însemnătatea cetăţii Roma,* iar nu fiindcă ar fi urmaşul lui Petru. Cu aceste şi cu alte asemenea păreri ale lui Nil Cabasila, despre pretinsul primat papal nu se împacă nici decum citatul, pe care autorul neorientat al broşurei din vorbă i-l atribue, luându-se după o carte de teologie papistă. Dacă mergea la izvor şi cetea scrierea lui Nil Cabasila, nu ajungea din nou în situaţia deja penibilă de a întrebuinţa un ***text neautentic,*** care a fost adaus la sfârşitul acelei scrieri de altcineva. Iată citatul cu pricina: «Nici odată nu ne disputăm despre primat cu biserica romană, nici despre locul al doilea al bisericii constantinopolitane nu tractăm acum. Până când papa păzeşte ordinea şi stă pe lângă adevăr, nu e delăturat dela principatul propriu şi întâi, şi este capul bisericei şi pontifice suprem şi succesorul lui Petru şi al celoralalţi apostoli şi toţi trebue să asculte de el».[1] Chiar un scriitor apusean ca *A. Pichler,* al cărui zel de a susţine primatul papal nimenea nu-l va trage la 'ndoială, se exprimă astfel despre acest text: «Deşi Salmasius şi Goldast (doi editori ai scrierii lui Nil) au primit (în ediţiile lor) această propoziţie finală fără de nici o bănuială, totuş eu o consider ca *total neautentică* (gänzlich unächt) şi numai ca o glosă, pe care un latin, cetind acest tractat, i-a adaus-o la sfârşit, dar care este direct contrazicătoare părerilor lui Nil.»[2] ***Dr. Nicolae Bălan.***

(Va urma).

## VASILE MANGRA.

Prin trecerea sa la vecinicie, venerabilul şi generosul episcop *Nicolae Popea,* a lăsat în văduvie nu numai tronul arhieresc al Caransebeşului, ci şi un fotoliu al Academiei române de ştiinţe din Bucureşti, care i s'a dat, ca unui învăţat şi bun scriitor bisericesc, ce a fost.

[1] Aşa îl citează autorul broşurei (după Roskovány). Textul corect citat în traducere latină e însă următorul: Summa dictorum haec est: quamdiu quidem Papa ordinem servat et cum veritate stat, a primo et proprio principatu non removetur, et caput est Ecclesiae et summus pontifex et Petri reliquorumque Apostolorum succesor; omnesque ei obedire oportet, nihilque est quod ipsius honori detrahat. Si vero, quum semel a veritate recesserit ad eam redire noluerit, damnatorum poenis erit obnoxius». De primatu papae, la Salmasii librorum de prim. papae. Lugd. Batavor, pag. 56.

[2] Dr. A. Pichler, Geschichte der kirchlichen Trennung zwischen dem Orient u. Occident. München, 1864, tom. I. pag. 372—3, nota 2.

De atunci a trecut un an și — grație vitregității vremurilor, în cari se sbate soartea bisericii noastre ortodoxe — încă nu ne este dat să ne pronunțăm cu inima liniștită, întrucât scaunul văduvit dela Caransebeș și-a găsit un urmaș vrednic de mărimea fericiților săi antecesori: Popazu și Popea.

Ca atât mai viie și mai deplină este însă satisfacțiunea sufletească, ce o simțim, când avem prilejul să înregistrăm pe urmașul răposatului episcop, în scaunul de academician, în persoana P. C. Sale Părintelui *Vasilie Mangra*, vicarul episcopesc dela Oradea-mare. Savantul corp al învățaților români a săvârșit, în adevăr, o faptă de bună aprețiere și dreaptă răsplată a muncii, când, în sesiunea acestui an, a chemat în secțiunea istorică a Academiei pe unul din cei mai valoroși muncitori pe terenul istoriografiei bisericii ortodoxe de dincoace de munți. Adevărat, că scriitori de istorie, vrednici a intra în panteonul nemuririi, s'ar fi mai găsit între clericii și laicii din regat, dar când cestiunea era, ca scaunul academic al episcopului Popea să-l ocupe iarăș un scriitor bisericesc din Ardeal, membrii academiei nu puteau venera mai frumos memoria colegului pierdut, decât sancționând prin votul lor pe distinsul vicar ortodox al Orăzii-mari.

Și cu drept cuvânt.

Părintele Mangra face parte din șirul acelor foarte puțini dignitari bisericești ai noștri, cari nu se mulțumesc a-și rezuma întreagă misiunea și activitatea publică în resolvirea unor mărunte cauze de administrațiune și legislațiune eclesiastică, ci caută să slujască bisericii și neamului pe toate terenele de vieață și manifestare, cari pot contribuì la înălțarea lui.

Dragostea de neam, identificarea cu durerile și aspirațiunile lui, i-a dat curajul să pășască pe arena luptelor politice, luptând cu bărbăție și intransingență pentru idealele naționale; iar credința și alipirea de biserica strămoșască, l-a îndrumat să studieze și să desgroape o parte din trecutul dureros și întunecat al vieții noastre bisericești.

Sub raportul acesta din urmă Părintele Mangra ne-a dat unele lucrări literare de-o valoare contestată numai din partea unora din adversarii săi în păreri. Ne mărginim a amintì aici numai bineaprețiata monografie istorică apărută în anul 1906 sub titlul: *Mitropolitul Sava II Brancovici* (1656—1680) și interesantul studiu de polemică istorică: *Ierarhia și mitropolia bisericii române din Transilvania și Ungaria*, apărut în anul trecut.

În cea dintâi vicarul Mangra, întemeiat pe un larg aparat de izvoare autentice pune în lumina adevărului istoric vieața și activitatea mitropolitului Sava II și întreagă epoca, în care a trăit acest mare ierarh din trecutul nostru bisericesc. În scrierea

din urmă, călăuzit de tradiţia istoriografilor bisericii ortodoxe şi luminat de un ager spirit critic, ia cuvântul în cestiunea mult controversată a vechii mitropolii ortodoxe ardelene, căutând să reducă la adevărata lor valoare părerile şi teoriile istoricilor mai noui, scrise cu tendinţa de a mutila adevărul istoric. Mai ales pe terenul polemic noul academician s'a dovedit un combatant hotărît şi energic, care are claritatea gândirii, forţa concluziunilor logice şi puterea de a discerne documentele istorice, şi care ştie să păstreze tonul calm, obiectiv şi cuviincios, chiar şi faţă de aserţiunile jignitoare ale adversarului.

In afară de operele acestea Păr. Mangra a mai scris studii şi monografii mai mici şi nenumăraţi articoli ocazionali în reviste şi ziare. Şi cunoscându-i râvna de muncă şi zelul, cu care studiază şi culege necontenit material istoric, nădăjduim, că va îmbogăţì şi pe viitor literatura noastră bisericească cu lucrări de seamă.

Ca modeşti gregari ai scrisului românesc în biserica românească de rit ortodox, trimitem noului academician sentimentele noastre de 'naltă stimă şi consideraţiune.

Mulţumirea noastră e cu atât mai mare, cu cât simţim, că distincţiunea binemeritată, de care l-a împărtăşit Academia română, se resfrânge, ca o rază luminoasă, asupra bisericii noastre întregi.

*T.*

# CUVÂNTAREA

comisarului consistorial *Dr. Miron E. Cristea*, cu care a deschis sinodul protopopesc pentru alegerea de protopop al tractului *Bistriţa* la 28 Noemvrie 1908.

Onorat sinod protopopesc!

Ne-am întrunit cu ajutorul lui Dumnezeu, ca să îndeplinim astăzi o lucrare de însemnătate mai mare pentru biserica noastră şi îndeosebi pentru acest colţ al vlădiciei noastre dreptcredincioase din Ardeal. Şi anume avem să alegem protopop la locul devenit vacant prin retragerea par. Simion Monda, acum trecut la cele vecînice. Şi — cum pentru întâiaş dată dela moartea lui avem prilejul a ne întrunì în sinod protopopesc — vă învit, ca să reînoim prin sculare amintirea lui, dorind ca buni creştini, ca «*Dumnezeu să-l ierte şi să-l odihnească*»!

Deşì cârma treburilor noastre bisericeşti-şcolare şi băneşti din acest protopopiat a trecut în mod provizor şi se află şi astăzi în mâna unei persoane vrednice a clerului nostru pastoral, care conduce oficiul protopopesc spre deplina mulţămire a mai marilor săi bisericeşti şi — cu bucurie aflu — şi a clerului şi poporului din acest ţinut: totuş *Statutul organic* — temelia vieţii noastre bisericeşti — ne îndatorează pe toţi a întregì tractul în mod definitiv, ca astfel noul protopop cu deplină linişte

sufletească să-şi poată croì planul pentru înaintarea în toate privinţele a credincioşilor bisericei noastre din aceste părţi.

Oficiul de protopop tractual e doară cel mai însemnat din întreagă organizaţiunea noastră bisericească.

El e reprezentantul la faţa locului atât al vlădicului cât şi al superiorităţii bisericeşti, carele deoparte — venind în atingere nemijlocită cu poporul — are să observe şi să descopere cu agerimea ochilor săi păsurile, scăderile şi năcazurile turmei încredinţate; apoi cu tăria minţii sale, sprijinite de o temeinică cultură, de o vastă cunoştinţă de oameni şi împrejurări şi de o experienţă bogată, să ştie afla şi recomanda şi mijloacele de lipsă pentru delăturarea scăderilor şi pentru netezirea drumului, ce duce la înaintarea poporului; iară de altă parte să poseadă şi acea fineţă de tact de a ştì tracta cu toţi: popor şi domni, Români şi străini, precum şi isteţimea şi priceperea cuvenită întru de a îndeplinì cu succes poruncile, ce sosesc dela mai mari şi de a le ştì aplica spre binele bisericei în general şi spre folosul obştesc al ţinutului, în fruntea căreia stă.

Această frumoasă, dară totodată şi grea chiemare o va putea îndeplinì cu succes numai un bărbat, care — pe lângă cultură, experienţe şi tact — va fi condus şi de o desăvârşită *cinste*, fără de care nu se poate conduce şi administra nimic bine şi spre mulţămirea celor drepţi.

Pe lângă acestea poporul nostru cere dela conducătorul unui protopopiat, ca să fie straja neadormită a celor mai scumpe comori ale sufletului neamului nostru, cari sunt credinţa şi legea strămoşască, limba românească, datinile, obiceiurile şi portul părintesc, tradiţiile şi aspiraţiunile naţionale, iubirea de moşie şi de patrie, dorinţa pacinicei convieţuiri cu toate celelalte confesiuni şi neamuri. Pe acestea nu numai nu-i iertat să le primejduiască, ci trebue să le desvoalte, să le cultive, ca să ne ridicăm tot mai sus în şirul popoarelor culte şi înaintate. Şi în aceasta privinţă — în împrejurările grele, în cari astăzi trăim — se recere o pricepere, o isteţime şi un tact rar.

Ca pretutindenea aşa şi în acest ţinut — teren de lucru este din abundanţă; şi acest teren este, după împrejurările în cari trăim, singurul, pe care mulţumită unor bărbaţi luminaţi şi providenţiali, ce i-am avut, ne putem mişca mai liberi, ne putem conduce înşi-ne după voia şi priceperea noastră. Ar fi acum un păcat strigător la cer, ca şi pe acest *unic* teren să fim conduşi de alte interese şi nu exclusiv de dorul de înaintare în toate cele bune, de interesul obştesc. Dreptul şi puterea sunt puse în mânile noastre; votul nostru poate cădea pe bărbatul, pe care îl vroim. Dar — când ne folosim de acest vot — să nu uităm, cumcă protopopul este la cercul său protopopesc aceea, ce-i capul la trupul omului. Deci — de vreţi ca parohiile, credincioşii şi toate aşezămintele noastre culturale din aceste părţi să fie conduse bine, căutaţi cu toţii să vă desbrăcaţi mai ales la asemenea ocaziuni de toate considerantele şi interesele particulare, fie acele legături de pretinie sau înrudire, fie făgăduieli sau ame-

ninţări etc. şi să vă grupaţi în jurul acelei persoane, pe care o veţi crede mai vrednică pentru aceasta grea slujbă.

Aceasta trebuie s'o faceţi cu toţii, căci aveţi răspunderea atât înaintea conştiinţei proprii, carea numai atunci va fi liniştită, când veţi da votul celui mai vrednic; apoi sunteţi răspunzători înaintea lui *Dumnezeu*, carele numai binele îl poate voì, înaintea *alegătorilor*, cari v'au trimis în sinod să mijlociţi cu votul vostru înaintarea şi întărirea poporului din cerc, precum şi înaintea *urmaşilor*, cari ne vor binecuvânta, de-am contribuit a se da frânele protopopiatului în mâni probate şi cinstite, sau ne vor blăstema, dacă ne vom lăsa conduşi de alte interese şi nu de progresul bisericei.

In viaţa constituţională atât bisericească cât şi mirenească există un principiu, un adevăr, ce nu se poate resturna, ca adecă *fiecare corporaţiune, fiecare obşte, este vrednică de conducătorul, pe care îl are.* În urmarea acestui adevăr trebue să conchidem: E o corporaţiune vrednică, vrednic conducător şi cap va cerca să-şi puie; şi din potrivă, unde dăm de un conducător slab şi nevrednic între împrejurări normale putem fi siguri, că nici corporaţiunea, care-l ţine în fruntea ei, nu-i mai brează.

Deci — de vreţi să fiţi un sobor, un sinod conştiu de dreptul vostru, daţi-vă votul pentru cel ce îl cunoaşteţi de mai vrednic. Din parte-mi doresc, ca Dumnezeu, «carele vede până în rărunchi», să străbată cu Duhul său cel sfânt în sufletul nostru al tuturor, ca să scoaţă din el orice consideraţiuni lăturalnice şi să ne inspire a face un lucru plăcut lui Dumnezeu şi de folos protopopiatului văduvit.

Cu acestea deschid sinodul electoral.

***Dr. E. M. Cristea.***

---

# DIN SCRIERILE SF. IOAN GURĂ DE AUR.

## Cuvânt[1] la 6 August, Schimbarea la faţă a Domnului.

*«A luat Isus pe Petru şi pe Iacov şi pe Ioan fratele lui şi i-a suit în munte înalt deosebi. Şi s'a schimbat la faţă înaintea lor».*

(Math. VXII, 1).

Pentruce a luat Domnul cu sine numai pe acei trei apostoli? Pentrucă ei întreceau pe toţi ceialalţi şi Petru se deosebea încă şi prin aceea, că foarte iubia pe Domnul, Ioan prin aceea, că era foarte iubit de Domnul,

[1] Această cuvântare n'a fost întocmită anume de Sf. Părinte pentru această sărbătoare, dovadă că pe timpul lui Ioan Gură de Aur sărbătoarea Schimbării la faţă încă nu erà introdusă cu caracter universal. Cum este aici, este luată din Omilia a 54 asupra evang. dela Mateiu. Este luată de colecţiunea făcută de Iosif Hefelo sub titlu «Paştile» care colecţiune a fost tradusă în româneşte de Preasfinţitul episcop Melchisedec. Traducerea făcută de Preasânţitul Melchisedec a fost revăzută de subscrisul şi confrontată cu traducerea germână a lui Hefele. *G. Pletosu.*

iară Iacov prin răspunsul ce dăduse îndată împreună cu fratele său prin cuvintele: «putem bea păharul» (Math. XX. 22) şi afară de aceea prin fapta sa, căci el întruadevăr a făcut ceeace adeverise prin răspunsul acela, căci el a fost aşa de nesuferit pentru Iudei, încât Irod a crezut, că-şi va dobândì favoarea lor, dacă îl va omorî. (Fapt XII, 1—3). Dar pentruce a îngăduit Domnul, ca să se arete Moise şi Ilie? S'ar putea aduce multe temeiuri la aceasta, dar cel dintâi este următorul. Căci oamenii ziceau unii, că Christos este Ilie, alţii, că este Ieremia sau altul dintre profeţii cei vechi, deci a trebuit să se arate lângă Christos cei mai însemnaţi dintre trimişii dumnezeeşti ai vechiului Testament spre a arăta ce deosebire mare este între Domnul şi servitori şi pentruca Petru cu dreptul să poată avea laudă dela Domnul, când l-a numit fiu al lui D-zeu. La acest temei se mai adaugă al doilea, că Iudeii adeseori înfruntau pe Domnul, că calcă legea şi huleşte pe D-zeu, pentrucă el îşi însuşia vrednicia dumnezeiască, carea totuş ziceau ei, nu i-s'ar fi cuvenit. Ei ziceau: «Omul acesta, carele nu păzeşte Sâmbăta, nu este dela D-zeu». (Ioan IX, 16), şi iarăş: «Pentru lucru bun noi nu aruncăm cu pietri asupra ta, ci pentru hulă, că tu om fiind, te faci pe sineţi D-zeu». (Ioan X, 33). Spre a arăta, că amândouă învinovăţirile proveneau dintru nepriinţă şi Christos era nevinovat în amândouă, adecă, că el nu era nici călcător de lege, nici hulitor de D-zeu, când se numea pe sine asemenea cu D-zeu, de aceea au trebuit să-l înconjoare acei doi bărbaţi ai vechiului Testament, cari au strălucit tocmai în aceste două puncte. Moisi a dat legea şi Iudeii trebuiau să închee de aici, că Moisi n'ar fi trecut cu vederea, ca aceea să fie călcată şi desigur n'ar fi arătat stimă călcătorului legii şi vrăşmaşului dătătorului de lege. De asemenea trebuiau ei să se gândească, că Ilie, acest râvnitor pentru cinstea lui D-zeu, de sigur nu s'ar fi arătat la chemarea lui Christos, dacă acesta s'ar fi sculat împotriva lui D-zeu şi cu nedreptul s'ar fi numit pe sine D-zeu şi deopotrivă cu Tatăl.

Dar este încă şi un al treilea temeiu, pentruce Moisi şi Ilie s'au arătat alăturea cu Christos. Care este acela? Pentruca Apostolii să cunoască, că el are putere peste moarte şi viaţă, deaceea a trebuit ca să se înfăţişeze lângă dânsul Moisi cel de demult mort şi Ilie celce încă nu era mort[1]. Încă un alt temeiu ne dă evangelistul Luca, adecă: spre a arăta mărimea crucei, şi pentru a îmbărbăta şi a ridica duhul lui Petru şi al celorlalţi; cari încă se temeau de patimă. Adecă după povestirea lui Luca, Moisi şi Ilie nu au tăcut, ci au vorbit despre mărirea lui, care avea să se plinească în Ierusalim, adecă despre patimile şi crucea lui Christos (Luca IX 31).

Însă Christos a ales pe cei doi, pe Moise şi pe Ilie, încă şi pentru fapta cea bună, care el mai cu seamă o cerea dela aceia, cari trebuiau să fie pe lângă dânsul. Fiindcă el a zis: «Celce voeşte să vie după mine, să-şi ia crucea sa şi să-mi urmeze mie» (Math. XVI, 24), de aceea a adus

[1] Ilie a fost luat la cer fără de a murì (IV. Impăr. II.)

acum pe acei doi, cari pentru porunca lui D-zeu şi pentru poporul cel încredinţat lor au murit de mii de ori. Fiecarele din ei a jertfit viaţa sa, şi tocmai prin aceasta a dobândit viaţa cea adevărată. Şi unul şi altul s'au împotrivit cu statornicie tiraniei, unul împotriva Egiptenilor, altul împotriva lui Ashav, şi încă pentru nişte oameni nemulţămitori şi nestatornici. Amândoi au fost în cea mai mare primejdie de cătră aceia, pe cari ei îi mântuiseră, amândoi au voit să abată pe oamenii lor dela închinarea idolilor şi amândoi se păreau a fi neînsemnaţi. Unul avea o limbă greoaie şi un glas slab (Moisi Comp. Eşire IV. 10) celalalt se părea ţăranos, şi amândoi erau foarte săraci, căci Moisi nu avea nimica afară de cojocul său, pe carele dormea. Şi toate acestea le-au făcut şi le-au răbdat ei încă în vechiul Testament, când ei încă nu dobândise aşa de multă putere miraculoasă. Căci dacă Moisi despărţise marea, Petru a umblat pe mare, putea să mute munţii, a gonit demonii cei sălbateci, vindeca toate boalele, făcea minuni chiar prin umbra sa şi a întors la credinţă toată lumea. Şi dacă Ilie a sculat pe un mort, Petru a sculat sute.

Moisi şi Ilie au trebuit să se arete încă şi pentru aceea, că Domnul a voit, ca ucenicii lui să urmeze râvna acelora în povăţuirea poporului, statornicia şi tăria lor şi să fie plini de iubire ca Moisi, şi râvnitori ca Ilie şi totaşa să se îngrijească de popor. Unul dintre ei (Ilie) a suferit foamete de trei ani pentru poporul israelit (III. împăr. XVII. 1, 18, 1), iară celalalt a zis: «iartă lor păcatele lor, sau dacă nu, atunci şterge-mă pe mine din cartea ta». (Eşir. XXXII, 31, urm.). Despre toate acestea a amintit Domnul ucenicilor săi prin arătarea lui Moisi şi alui Ilie şi ei trebuiau nu numai a ajunge pe aceştia, dar şi a-i covârşì. Când d. p. ucenicii, urmând lui Ilie, au zis: «Doamne voieşti să zicem să se pogoare foc din ceriu» (Luc. IX. 54) Isus le-a răspuns împotrivă: «nu ştiţi ai căruia duh sunteţi» (Luc. IX. 54), şi prin aceea i-a îndemnat, potrivit cu darul cel mai înalt, ca să ierte nedreptatea suferită. Ilie şi Moisi erau mari pentru timpul lor, dar dela Apostoli cerea Domnul o desăvârşire încă mai mare. Ei nu s'au trimes numai la Egipteni, ci în toată lumea, care era încă mai rea, decât Egiptenii, ei n'aveau numai a grăì cătră Faraon, ci a se lupta cu diavolul, adevăratul tiran al răutăţii. Ei erau datori să-l lege pe acela şi să-i răpească toate uneltele (armele), şi ei au îndeplinit aceasta, despărţind nu marea roşie ca Moisi, ci marea cea monstruoasă mult mai grozavă a nedumnezeirii, prin mijlocirea toiagului celui din rădăcina lui Iesse (adecă prin Isus Christos). Moartea, sărăcia, dispreţul şi mii de rele, sunt lucruri, cari umplu pe oameni de groază, şi atunci apostolii se temeau de toate acestea mai mult, decât Iudeii de marea roşie. Însă Christos i-a învăţat a fi cu curaj contra acestor rele, şi plini de sârguinţă a trece peste dânsele ca cu picioarele uscate. Spre a-i unge şi a-i întărì la aceasta a poruncit el să se arete cei mai străluciţi bărbaţi din vechiul aşezământ.

«Bine este nouă a fi aicea». Petru ştia, că Domnul va merge în Ierusalim şi va pătimì acolo şi se temea şi tremura pentru dânsul. Însă

după dojana aceea cu cuvintele: «fugi dela mine Satano» (Math. XVI, 23), el n'a mai cutezat a zice către Domnul: «milostiv fii ţie, Doamne», de aceea rosteşte el acum aceeaş ideie cu alte vorbe: «bine este a fi aicea». Căci muntele şi laturea acea nelocuită i-se păreau lui a da siguranţă şi încă mai sigur i-se părea lui, dacă Domnul nu s'ar duce la Ierusalim, ci deapururea ar rămânea acolo. De aceea vorbeşte el de corturi. Dacă noi le-am avea acelea, gândeşte el nu ne-am mai duce la Ierusalim şi neducându-ne acolo, Domnul nu va murì. Pentru aceasta a zis el: «bine este a fi aicea», unde sunt încă şi Moisi şi Ilie, dintre cari unul la nevoie a pogorît foc din ceriu, celalalt s'a învălit în nor, când a vorbit cu Domnul. Dacă noi vom rămânea aici, nimeni nu va ştì, unde suntem. Vezi dragostea cea înfocată către Isus? Socoteşte nu aceea, că felul îndemnului său nu era cel mai potrivit, ci socoteşte numai dragostea către Christos, ce simţea el întru sine. El adaogă: «de voeşti să facem aicea trei colibi, una ţie, una lui Moise şi una lui Ilie». Ce zici Petre? Nu tu oare cel întâiu, nu de mult, foarte bine ai deosebit pe Domnul de slugi, când ai zis: «tu eşti fiul lui D-zeu celui viu» (Math. XVI, 16); şi acum tu îl pui pe aceeaş linie cu slugile, cu Moisi şi cu Ilie! Iată cât erau ei de nedesăvârşiţi înainte de moartea Domnului! Măcar că Tatăl a descoperit lui Petru aceea (că Christos este fiul lui D-zeu), el însă nu îndelung a ţinut minte această descoperire, ci cu totul s'a buimăcit de groază. Evangelistul Marcu cu dreptul adaugă: «el nu ştia ce grăia» (Marcu IX, 5), şi asemenea şi evangelistul Luca. Acest din urmă zice încă: «ei erau cuprinşi de somn» (Luca IX, 32). Spaima ce îi cuprinsese pentru această el vedenie numeşte somn. Ochii lor se întunecaseră de strălucirea cea preste măsură mare; însă nu era noaptea, ci ziua, şi numai strălucirea razelor a îngreuiat ochii lor.



Ce s'a întâmplat apoi? Însuş Christos nu vorbeşte nimica, nici Moisi nici Ilie; dar acela, carele este mai mare decât toţi, Tatăl ridică glasul său din nor şi pe când el vorbea i-a cuprins un nor strălucit. Când Domnul îngrozeşte, se arată în nor întunecat, precum s'a întâmplat la Sinai, aici el însă n'a voit să îngrozească, ci să înveţe, de aceea norul era strălucit. Tatăl a strigat: «acesta este fiul meu cel iubit», ca să nu se poată îndoì cineva de cine este aici vorba. Moisi şi Ilie se făcuseră nevăzuţi, când s'a sfârşit glasul acela. Dar ce a voit D-zeu să zică cu cuvintele acelea? Dacă acesta este fiul meu cel iubit, nu te teme, o Petre, căci tu cunoşti puterea lui, şi eşti convins, că el iarăş va învia. Dacă tu n'ai fi ştiind aceasta, apoi îmbărbătează-te pentru glasul Tatălui; căci dacă Domnul este puternic, precum şi este întru adevăr, vederat este, că şi fiul său trebue să fie puternic. Dacă el este fiul său cel iubit, nu te teme, căci nimeni nu părăseşte pe cel iubit. Nu te îngriji, căci dacă şi tu iubeşti pe Domnul foarte, Dumnezeu Tatăl îl iubeşte şi mai mult. «Întru dânsul am binevoit», zice D-zeu Tatăl. Nu numai pentru aceea îl iubeşte, pentrucă l-a produs, ci încă şi pentrucă el este deopotrivă cu

Tatăl şi cu aceeaş voie. Aşa dar aici este un întreit temeiu de iubire: pentrucă el este fiul său, fiul său cel iubit, şi el are într'ânsul bunăvoinţa sa. «Pre el să-l ascultaţi», adecă, dacă el voieşte să moară pe cruce, nu te împotrivì.

«Şi pogorându-se ei din munte, le-a poruncit lor Isus zicând: nimănui să nu spuneţi vederea aceasta, până când fiul omului se va scula din morţi. Adică, cu cât se vor povestì despre el lucruri mai mari, cu atât mai grea va fi credinţa pentru mulţi şi scandalul, ce se va face la cruce, cu atât va sporì mai mult prin aceasta. Pentru aceea ei trebuiau să tacă, şi când el a adaos: «până după înviere», a dat totodată şi temeiul, pentruce trebuiau ei să tacă.

Desigur norociţi au fost cei trei apostoli, cari au văzut pe Domnul strălucit pe munte. Dar apoi şi noi numai, dacă vom voì, putem să vedem pe Isus strălucit, nu pe munte, ca dânşii, ci încă mult mai strălucit. Atunci el conformându-se cu ucenicii săi, s'a arătat numai într'o astfel de strălucire, pe cât ei puteau suporta; iară la sfârşitul timpurilor el va venì în deplină strălucirea Tatălui său, încunjurat nu numai de Moisi şi de Ilie, ci de nenumărata oştire a Ângerilor, a Archangelilor şi Cheruvimilor. Toată făptura omenească se va arăta atunci înaintea lui, şi el va striga cătră unii: «Veniţi binecuvântaţii Părintelui meu, flămând am fost şi voi m'aţi hrănit (Math. XXV. 34, 35) şi: «bine, slugă bună şi credincioasă, peste puţine ai fost credincios, peste multe te voiu pune (Math. XXV, 23). Iară cătră alţii va striga: «Duceţi-vă dela mine în focul cel vecinic, care este gătit diavolului şi ângerilor lui» şi «slugă vicleană şi leneşă» (Math. XXV, 26). Drepţii atunci vor strălucì ca soarele, ba mai mult decât soarele, iară păcătoşii vor suferì soartea cea mai grozavă. Ca să nu se întâmple aceasta cu noi, să lăpădăm hainele cele necurate şi să ne îmbrăcăm cu armele luminei, strălucirea lui D-zeu ne va încuraja. Căci poruncile sale sunt uşoare, iară răutatea este grea şi împovărătoare. Păcatele sunt cătuşi şi legături, iară fapta cea bună, este izbăvire şi deslegare de ele. Pentru aceea zice profetul Isaia: «desleagă legătura nedreptăţei, desleagă obezile silniciei». *Amin.* *G. Pletosu.*

---

## MIŞCAREA LITERARĂ.

G. S. Petrow, **Calea spre Dumnezeu,** trad. de T. V. Păcăţian, Sibiiu, tip. arhid. 1909, 80 pp. 8° Pr. 1 cor.

Sub titlul acesta, pe cât de frumos pe atât de sugestiv, ni-se dau, în traducere românească, o seamă din cele mai luminoase contemplaţii teologice ale eminentului scriitor bisericesc *Petrow,* profesor de religiune la mai multe şcoale din capitala Rusiei.

Aceste meditaţiuni, plămădite în creerul genial al unuia din cei mai distinşi cugetători ai bisericii ortodoxe, se desfăşură mai cu seamă în jurul explicării «fericirilor» şi tind a înfăţişa în lumina adevărului revelat

fiinţa şi adevărurile dumnezeirii, înălţimea şi seninătatea sublimă a evangeliei Mântuitorului Christos în contrast izbitor cu slăbiciunile şi pornirile spre rău inerente firii omului.

În delăturarea acestui contrast nenorocit, în omorîrea patimilor, cari înjosesc fiinţa omenească, în armonizarea tuturor cugetelor, dorinţelor şi a faptelor sale cu voinţa şi învăţătura dumnezeiască, în nizuinţa continuă spre bunătate, lumină şi adevăr, constă *Calea omului spre Dumnezeu*, adecă pornirea spre culmile senine ale desăvârşirii şi mulţumirii sale sufleteşti.

Problema aceasta socială şi creştină a apropierii omului de creatorul său, celebrul conferenţiar rus ştie să o trateze cu toată limpezimea, originalitatea şi plasticitatea teologului erudit şi a psihologului adânc cunoscător al inimii omeneşti.

Cu deosebire prin forma uşoară, aproape populară a expunerii, prin puterea de convingere şi admirabila plasticitate a comparaţiunilor, broşura aceasta cuprinde una din lecturile cele mai edificătoare şi mai cuceritoare atât pentru preoţime, cât şi pentru pătura cultă a laicilor.

Mai ales aceştia din urmă vor găsi în cărticica de faţă cele mai frumoase prelegeri de catehizaţiune, din câte au cetit sau au auzit vreodată.

Traducerea ei în limba românească înseamnă desigur o valoroasă sporire a literaturii noastre bisericeşti şi n'avem destule cuvinte prin cari s'o recomandăm cetitorilor noştri preoţi, îndemnându-i să-o răspândească între cărturarii dela sate, cari au mare lipsă de împrospătarea şi întărirea simţului religios.



***Sfaturi arhiereşti***, *pentru preoţii nou hirotoniţi*, de I. P. S. Sa Mitropolitul *Ioan Meţianu*, Sibiiu, 1909, 18 pag. 8°.

Astăzi, când mulţimea curentelor de idei bolnave şi varietatea raporturilor vieţii reale îngreunează din zi în zi tot mai mult chemarea preoţimii noastre, orice îndrumare sinceră cu privire la îndeplinirea mai cu succes a datorinţelor pastorale este de un folos nepreţuit. Cu atât mai binevenite sunt însă aceste cuvinte îndrumătoare, atunci când ele purced din rostul părintesc al arhiereilor. Din acest motiv, I. P. S. nostru arhipăstor a avut o idee fericită, atunci, când s'a decis a scoate în broşură poveţele arhiereşti, care a obicinuit a le da verbal tuturor preoţilor, îndată după hirotonire, pentrucă în chipul acesta ele pot fi cetite şi cunoscute şi de cătră preoţii mai vechi, iar cei nou hirotoniţi au putinţa să şi le reîmprospăteze şi să mediteze asupra lor, cetindu-le de repeţite-ori.

Poveţele I. P. S. Sale sunt cu atât mai folositoare, cu cât ele sunt rezultatul unei experienţe bogate, câştigate în cursul unei îndelungate păstoriri, şi cu cât ele nu se restrâng numai la îndatoririle duhovniceşti şi pastorale ale preotului, ci se extind şi asupra activităţii, ce are să desfăşure acesta pe terenul cultural şi economic şi asupra tuturor manifestărilor externe, ce i-le impun împrejurările de traiu ale poporului nostru.

Sfătuim şi noi, cu I. P. S. Sa, pe preoţii noştri «să le cetească adeseori şi să le urmeze».

***Plângerile lui Ieremia,*** traduse şi explicate după textul masoretic şi exornate cu o întroducere, de Dr. O. *Isopescul*, Cernăuţi, 1909, pag. 140, preţul ?

Dl profesor Isopescul, care şi până acum a desfăşurat o valoroasă activitate pe terenul literaturii biblice, traducând şi comentând unele din cărţile vechiului Testament, ne dă acum traducerea corectă, după textul original, a plângerilor prorocului Ieremia pe ruinele Ierusalimului pustiit. Traducerea, însoţită de un bogat comentar exegetic, este făcută cu competenţa unuia din cei mai distinşi specialişti ai noştri pe terenul studiului biblic — şi după mărturisirea autorului este o parte, din opera cea mare, care se are în vedere: traducerea şi comentarea *întregei biblii* pe limba românească.

***Martiriada, romano-ambodaciană, poemă epică în XX cânturi, de preotul Gh. Floru Economu.*** Bucureşti, «Minerva» 1909, pag. 240 preţul 2·50 Lei. 8°.

Părintele Floru, într'un moment de inspiraţie religioasă şi a pus de gând să producă ceva cu totul nou pe terenul literaturei române bisericeşti: o epopeie în versuri, care să preamărească faptele şi virtuţile tuturor acelora, cari s'au jertfit sau au murit moarte de martir pe pământul ambelor Dacii, pentru izbânda credinţii în Christos. Şi-a scris o «Martiriadă romano-ambodaciană», în nu mai puţin, decât douăzeci de cânturi lungi, voind parcă anume să-l întreacă şi pe Homer şi pe Dante şi pe Virgil şi pe Densuşianu al nostru şi pe toţi autorii de epopei mari.

Durere însă, n'a reuşit.

Nu zicem, că autorul n'ar putea fi un bun preot, dimpotrivă din scrierea aceasta a sa reiese, că a cetit foarte mult, e bine orientat în istoria vieţii bisericeşti, universale şi române şi mai presus de toate este o fire simţitoare şi capabilă a se însufleţi pentru tot ce e drept, frumos şi bun.

Aceasta însă nu e deajuns, pentruca cineva să poată crea o bună epopee religioasă. Păr. Floru mai întâi de toate n'a putut asimila tot, ce a cules din cărţi, iar al doilea nu e în curat cu cele mai elementare condiţiuni ale epopeei şi preste tot ale poeziei epice. Afară doar de invocaţiă şi de împărţirea în cânturi, spuse în versuri maiestoase, operii dsale îi lipsesc toate celelalte calităţi poetice, absolut necesare la o epopee. În loc de povestirea lină, curgătoare, ca un fluviu măreţ, a unor fapte şi întâmplări înălţătoare, izvorîte din voinţe energice şi din puternice caractere creştine, spuse în legătură strânsă, «Martiriada» aceasta este o lungă îngăimare de fraze goale, spuse cu'n avânt romantic, în cea mai lapidară proză versificată.

Iată, de pildă, un pasagiu din această epopee:

— «Dar... Religia suportă azi examen serios;
Criticată în fond, ea sue un pripor anevoios.

Iadu-i dă asalt, în scopul ca să-i sguduie cununa,
Dar, lovit de oşti anghelici şt înfruntat ca totdeauna,
Monstru în lupta neegală pe cotitele-i poteci.
Povârni-va spre amurgul cu eclips pe veci de veci».

Şi cam în tonul acesta e ţinută întreagă poema aceasta de o adorabilă naivitate... În loc să ne înfăţişeze în lumină curată şi înălţătoare luptele martirilor noştri pentru credinţa strămoşască, într'o proză simplă şi frumoasă, autorul se răsboieşte însuş cu toate sistemele filozofice, contrare religiunii, în forma aceasta «poetică», care tradează o totală lipsă de simţ artistic.

Dealtcum nu-i mirare, căci părintele pare a-ş fi ales ca măiestru în arta poetică tocmai pe Duiliu Zamfirescu, din care citează, ca motto, următoarea filozofie mălăiaţă:

«— Bine, că avem fapte de cântat şi o limbă sigură:
Cântătorii se vor naşte».

Nu-i vorbă, c'un trecut măreţ ne putem lăuda şi fapte de cântat ar fi din belşug, spre durerea noastră însă între «cântătorii» de seamă ai acestor fapte nu putem număra nici pe dl Duiliu Zamfirescu, nici pe păr. Floru, a cărui «Martiriadă» a mai sporit cu una seria epopeelor noastre nereuşite.

Să sperăm însă, că «se vor naşte» — alţii! *Gh. Tulbure.*



***Ştiri literare*** Seria de articoli «*Chestia unirii bisericilor*», care a început a se publica în revista noastră şi a se reproduce în «Telegraful Român» va apărea şi în broşură separată.

În cursul lunei viitoare va ieşi de sub tipar un studiu istoric-literar intitulat: *Activitatea literară a mitropolitului Şaguna* (retipărire din «Tel. Român»), scris de colaboratorul nostru păr. *G. Tulbure*, care formează o parte întregitoare la scrierea monografică asupra lui Şaguna, publicată de Consistorul arhidiecezan.

## VIEAŢA BISERICEASCĂ.

***Alegerea de episcop*** la Caransebeş s'a săvârşit în ziua sf. Apostoli Petru şi Pavel, prin sinodul eparhial al numitei dieceze. A fost ales protosincelul *Dr. Iosif Badescu*, faţă de celalalt candidat Dr. Iuliu Olariu, rămas în minoritate. Ori-care ar fi meritele şi cusururile nou alesului episcop, interesul bine priceput al bisericii şi respectul faţă de organizaţiunea ei pretinde, ca după ce a fost găsit vrednic de treapta arhierească prin votul maiorităţii sinodului, şi în special prin votul celor mai de samă factori ai vieţii bisericeşti şi naţionale din dieceza Carnsebeşului, toţi cei cari mai au influinţă hotărîtoare asupra acestui act, să se desbrace de toate considerantele lăturalnice şi să stăruie cu tot dinadinsul ca noul ales să obţină şi aprobarea guvernului. Interesele de partid şi alegerile cele

multe ne slăbesc organismul bisericii şi croesc drum neted duşmanilor ei, iar răspunderea e a noastră!

***Cale greşită.*** Zilele trecute, din întâmplare, ni-a venit în mână un număr din ziarul «Gazeta de Duminecă». Răsfoindu-l am avut neaşteptatul noroc să cetim un articol semnat de Dr. Nicolau Brânzeu, în care acest domn îşi dădea toată silinţa să argumenteze, că adevărata biserică românească este cea gr. catholică, şi că pentru neamul românesc o singură uşă de mântuire a mai rămas: *Unirea cu Roma.* Nu voim să polemizăm cu numitul domn pe tema aceasta, atât de compromisă, căci naivitatea şi şubrezimea argumentaţiei d-sale ne dispenzează de orice discuţie serioasă.

Ţinem însă, pentru cuvenita lămurire, să relevăm o singură afirmaţiune a autorului, care pune vârf tuturora:

Iată ce zice anume, dl Brânzeu, în articolul pomenit:

— *«Biserica Romei, adecă cea unită, este biserica veche românească. Ce priveşte stările dinainte de an. 1053, o (sic!) dovedeşte, mai nou, profesorul N. Dobrescu, în prelegerile sale ţinute la Vălenii de munte. Iar, că la 1700 toţi Românii din Ardeal ne-am unit şi numai după aceea ne-au învrăjbit Sârbii şi Grecii, este lucru ştiut».*

Să ne ierte autorul, dar nu va fi stând lucrul tocmai aşa... Noi am ascultat prelegerile dlui Dr. Dobrescu dela Vălenii de munte, le-am şi publicat, în rezumat, în «Telegraful Român» (Nr. 93—101 din 1908), — unde, dăm cu socoteala, că le-a cetit şi dl Brânzeu şi suntem în poziţia să declarăm, că dl prof. Dobrescu n'a spus şi n'ar fi în stare să spună astfel de neadevăruri istorice.

Pe cetitorii, cari se'nteresează mai deaproape, îi îndrumăm deci simplu să cetească Nr. 95 al «Telegrafului Român» din 1908 (pag. 394). Acolo vor găsi tot ce a spus dl prof. Dobrescu în cestiunea *coloritului* şi a *formei* sub care au primit creştinismul locuitorii Daciei şi ai părţilor dunărene, în cele dintâi cinci veacuri d. Chr., când deci încă nu era vorbă de *poporul românesc,* ca de o individualitate etnică a parte.

Nivelul revistei noastre nu ne îngăduie să ne coborîm în polemici cu oameni, cari răstălmăcesc părerile altora şi cari nu se sfiesc de tribunalul istoriei a scrie negru pe alb, că *la 1700 toţi Românii din Ardeal s'au unit şi numai după aceea i-au învrăjbit Grecii şi Sârbii.*

Le vom zice deci numai atât: Rătăciţi şi mai departe pe căi greşite, căci Dumnezeu nu va binecuvînta nici odată prozelitismul necinstit!

*Gh. Tulbure.*

## INFORMAŢIUNI.

† ***Moise Lazar,*** fost asesor consistorial în Sibiiu, după o îndelungată muncă săvârşită în tăcere, pe terenul administraţiei bisericeşti, slăbit de bătrâneţe, s'a mutat în lăcaşurile păcii celei vecinice.

***Regele Ferdinand*** al Bulgariei, care după cum se știe e botezat în religiunea romano-catolică, aflându-se acum în preajma actului încoronării de rege a venit într'un conflict foarte delicat cu guvernul bulgar. Acesta adecă, călăuzit de tradiția istorică a țaratului bulgăresc deodinioară, cere ca regele să treacă la religiunea ortodoxă, căci la din contră nu va primi ungerea de rege din mâna mitropolitului ortodox al Bulgariei.

Pretensiunea guvernului și a mitropolitului, e justă.

***Un preot*** român, din țara noastră, în timpul când mergea la un bolnav de moarte să-l provadă cu sf. taine, a fost oprit în drum de jandarmi și dus cu forța, spre a i-se lua interrogatorul, într'o afacere măruntă. Preotul, care provocându-se la datorința sa duhovnicească, s'a opus, a fost tratat cu cele mai neomenoase insulte.

Rău serviciu fac statului acele organe, care nu mai au respect nici de funcțiunile religioase, nici de reprezentanții acestora.

***Secvestrarea congruei.*** Ministrul de finanțe, în timpul din urmă, a decretat, că în cazul, când un preot ar avea restanțe la oficiul de dare, pe motivul acesta nu i-se poate secvestra congrua, ce o primește dela stat; căci ajutorul de stat este *o întregire* a venitului preoțesc și dupăce întregirea aceasta nu trece preste suma de 2000 coroane, dupăcum prevede noua lege execuțională din 1908, ci abia atinge suma de 1600 cor. prin urmare ajutorul acesta nu poate fi pus sub secvestru.

***O ordinațiune*** mai nouă a ministrului de culte amenință cu detragerea congruei dela întreaga preoțime gr.-or., dacă episcopatul nu va ordona catecheților noștri dela școalele poporale de stat *să predee religiunea în limba maghiară.* Asupra acestui ucaz de o nemai pomenită temeritate — vom reveni.

## BIBLIOGRAFIE.

Au mai apărut:

I. ***Discurs panegiric,*** rostit de protopopul gr. cath. al Clujului, *Dr. E. Dăianu,* la moartea lui *Ștefan Oășanu,* un creștin generos, care și-a cinstit întreagă averea sa, în valoare de 100 mii coroane, în scopul zidirii unei nouă biserici în Cluj.

De astfel de *fapte ale credinții* avem noi lipsă!

II. ***Științele naturale și dragostea pentru natură,*** de *Victor Stanciu,* profesor în Arad. O broșură de 20 pag. în care autorul, însuș un bun naturalist, arată puterea educativă, de nobilitare sufletească, ce rezidă în frumusețile naturii, dacă acestea sunt înțelese, căutate și descoperite generațiilor tinere.

III. În Biblioteca pentru toți (Leon Alcalay, București) au apărut în lunile din urmă:

1. *Domnițe și jupânese române* de altă dată, de Octav. G. Lecca. (Nr. 423).

2. *În fața ghilotinei,* de Ioan Turghenieff, trad. din rusește de I. Duscian (Nr. 448).

3. *Povestiri,* de Edgar A. Poë, trad. din englezește de Iosif Schiopul. (Nr. 451).

4. *Blestemul,* poem de Ludovic Dauș (Nr. 455).

5. *Omul care și-a pierdut umbra,* de Chamisso, trad. de Barbu Constantinescu. (Nr. 462).

6. *Amorul veghează,* comedie în 4 acte, trad. din franț. de D. Anghel. (Nr. 463).

7. *Moții și Curcanii,* de Al. I. Odobescu. (Nr. 473).

8. *Nantas,* de Zola E., trad. de N. Baboeanu. (Nr. 483).

Prețul fiecărei broșuri e 30 de bani. Le recomandăm, iubitorilor de literatură frumoasă.

***Anuarul*** institutului pedagogic-teologic gr. or. din Sibiiu, pe anul școlar 1908/9, publicat de dir. sem. *Dr. Eusebiu Roșca,* conține mai multe documente, petiții și scrisori privitoare la istoria culturală și politică a epocei lui Șaguna, culese de Dr. I. Lupaș.



***Biserica și Românismul***, studiu istoric de *C. Cernăianu.* București. 2 Lei. Asupra acesteia vom reveni.

## Tipicul cultului religios.

*Cazuri liturgice, date și indigitări tipiconale pe lunile August și Septemvrie 1909.*

**2 August:** Dumineca a 11-a după Rusalii, glas 2, voscr. a 11-a.

La Vecernie și la Utrenie: Cântările glasului din Octoih și ale Mineiului din ziua aceasta, cum prescrie tipicul Octoihului pentru Duminecile din acest stadiu al cultului.

La Liturgie: Cântările obicinuite cu Apostolul și Evangelia acestei Dumineci.

**6 August:** Schimbarea la față a Domnului.

La Vecernie și la Utrenie: Toate cântările și cetirile prasnicului, cum se găsesc și se prescrie la Vecernia cea mare și la Utrenia din 6 August, la Mineiu.

La Liturgie: Apostolul, Evangelia, Irmosul și Priceastna prasnicului cu celelalte cântări ale sfintei Liturgii, cum se prescrie la Mineiu.

**9 August:** Dumineca a 12-a după Rusalii, glas 3, voscr. 1-a.

La Vecernie și la Utrenie: Cântările glasului din Octoih și ale Mineiului din ziua aceasta.

La Liturgie: Cântările sfintei Liturgii cu Apostolul și Evangelia acestei Dumineci și cu Irmosul «Schimbării la față».

**15 August:** Adormirea Preasfintei, Născătoarei de Dumnezeu.

La Vecernie și la Utrenie: Toate cântările și cetirile acestui prasnic, cum se prescrie la Mineiu.

La Liturgie: Apostolul, Evangelia, Irmosul și Priceastna prasnicului cu cântările obicinuite ale sfintei Liturgii.

**16 August:** Dumineca a 13-a după Rusalii, glas 4, voscr. a 2-a.

La Vecernie şi la Utrenie: Cântările glasului din Octoih şi ale zilei mineale, după tipicul Octoihului.

La Liturgie: Apostolul şi Evangelia acestei Dumineci, Irmosul Adormirii Născătoarei de Dumnezeu s. c. l. ale s. Liturgii.

**23 August:** Dumineca a 14-a după Rusalii, glas 5, voscr. a 3-a.

La Vecernie şi la Utrenie: Cântările glasului din Octoih şi ale zilei Mineale, ca în Duminecile precedente.

La Liturgie: Apostolul şi Evangelia Duminecii cu cântările obicinuite ale s. Liturgii şi cu Axionul «Cuvine-se cu adevărat».

**29 August:** Tăierea capului sfântului Ioan Botezătorului.

La Vecernie şi la Utrenie: Toate ale sărbătoarei, cum se prescrie la Mineiu.

La Liturgie: Apostolul, Evangelia şi Priceastna sărbătoarei, Axionul «Cuvine-se cu adevărat» s. c. l. cântări ale sfintei Liturgii.

**30 August:** Dumineca a 15-a după Rusalii, glas 6, voscr. a 4-a.

La Vecernie şi la Utrenie: Cântările glasului din Octoih şi ale Mineiului în măsura prescrisă de tipicul Octoihului.

La Liturgie: Cântările obicinuite cu Apostolul şi Evangelia acestei Dumineci.

**6 Septemvrie:** Dumineca a 16-a după Rusalii, glas 7, voscr. a 5-a.

La Vecernie şi la Utrenie, ca şi în Duminecile precedente: Cântările glasului din Octoih, şi ale zilei Mineale.

La Liturgie: Cântările obicinuite ale s. Liturgii cu Apostolul şi Evangelia acestei Dumineci.

**8 Septemvrie:** Naşterea Născătoarei de Dumnezeu Mariei.

La Vecernie şi la Utrenie: Toate cântările şi cetirile sărbătorii, cum se prescrie şi se găsesc în ziua aceasta la Mineiu.

La Liturgie: Apostolul, Evangelia, Irmosul şi Priceastna sărbătorii cu celelalte cântări ale sfintei Liturgii.

**13 Septemvrie:** Dumineca înaintea Înălţării s. Cruci, glas 8, voscr. a 6-a.

La Vecernie şi la Utrenie: Cântările Octoihului şi ale Mineiului.

La Liturgie: Apostolul şi Evangelia Duminecii acesteia, cântările obicinuite ale s. Liturgii şi Axionul «Cuvine-se cu adevărat».

**14 Septemvrie:** Prasnicul Înălţării sfintei Cruci.

La Vecernie şi la Utrenie: Toate cântările şi cetirile Prasnicului cum se prescrie la Mineiu. După Doxologie, se face Înălţarea s. Cruci după tipicul Mineiului.

La Liturgie: Apostolul, Evangelia, Irmosul şi Priceastna prasnicului. Înaintea Apostolului: «Crucii Tale ne închinăm Stăpâne».

**20 Septemvrie:** Duminecă după Înălţarea s. Cruci, glas 1, voscr. a 7-a.

La Vecernie şi la Utrenie: Cântările glasului din Octoih şi ale zilei Mineale, după normele tipiconale din Octoih.

La Liturgie: Apostolul şi Evangelia acestei Dumineci, cântările obicinuite la s. Liturgie şi Irmosul Înălţării sfintei Cruci.

**27 Septemvrie:** Dumineca a 19-a după Rusalii, glas 2, voscr. a 8-a.

La Vecernie şi la Utrenie: ca în Duminecile precedente, cântările glasului din Octoih şi ale zilei Mineale.

La Liturgie: Apostolul şi Evangelia Duminecii şi cântările obicinuite la s. Liturgie cu Axionul «Cuvine-se cu adevărat».

*Cantor.*